YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

SALİH BABA DİVANI'NDA DİNÎ-TASAVVUFÎ ŞAHSİYETLER, ÂYET VE HADİSLER

Tez Danışmanı
Yard.Doç.Dr.Ömer YARAŞIR

Kabul edilmiştir. Yard. Doç. Dr. Ömer YARAŞIR

Mustafa Deniz
Mezuniyet Çalışması

Lefkoşa 2002

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

age	: adı geçen eser
bkz.	: bakınız
C.	: cilt
G.	: gazel
H.	: Hicrî
Hz	: Hazreti
K.	: kasîde
M.	: Mîlâdî
Mes.	: mesnevî
Muh.	: muhammes
Mur.	: murabbâ
Müs.	: müseddes
Müst.	: müstezat
s.	: sayfa
S.	: sayı

ÖNSÖZ

Türk edebiyatı en eski çağlardan bugüne kadar bütün sahaları, devirleri ve sosyal tabakaları ile Türk milletinin hayatını, zevkini ve dünya görüşünü gösteren bir duygu, düşünce ve hayal dünyasıdır.

Edebiyatımıza ait ürünler üzerinde yapılan her bir çalışmanın başlıca özelliği, ecdadımızın bize bırakmış olduğu kültür mirasının en ince ayrıntılarına kadar anlaşılabilmesi yolunda atılan bir adım olmasıdır. Yeryüzünde millet olarak var olabilmenin gerekliliği olan kültür birikimini ortaya koymanın bir yolu da budur.

Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra onun boş bıraktığı sahalarda kurulan küçük devletler bile kendilerini sağlam bir köke dayandırmak için kültür arayışına girmişlerdir. Biz ise binlerce yıllık kültür mirasına sahip olduğumuz için bu mirası korumalı ve gelecek nesillere aktarmalıyız.

Böyle bir amaçla yola çıkarak tamamladığımız "Salih Baba Divanı'nda Dînî-Tasavvufî Şahsiyetler, Âyet ve Hadisler" adlı çalışmanın temel amacı, Salih Baba Divanı üzerinde yapılmış akademik çalışmadan hareketle, eserin içeriği ile ilgili bir değerlendirme ortaya koymaktır.

Çalışmam esnasında karşılaştığım zorlukların aşılmasında katkılarını esirgemeyen danışman hocam Yard. Doç. Dr. Ömer Yaraşır'a ve yetişmemizde emeği geçen diğer hocalarıma şükranlarımı arz ediyorum.

Mustafa DENİZ

GİRİŞ

"Edebiyatsız bir millet dilsiz insana benzer. Türk milletinin altı asır boyunca bedîî zevkini oluşturan divan edebiyatı, İslâm medeniyetinin etkisi altında gelişmiş zamanla hârikulâde örnekler vermiş ve sonunda yavaş yavaş yerini Batı edebiyatları etkisinde bir edebiyata bırakmıştır."[1] Batı edebiyatlarının edebiyatımız üzerinde hakimiyet kurmaya başladığı bir dönemde yazılan Salih Baba Divan'ı kendisine has niteliklerinden dolayı Şark İslâm kültür ve edebiyatında farklı bir yere sahiptir.

Türk edebiyatında aşk, genel olarak dört temel unsur üzerinde işlenmiştir. Kadın aşkı, mürşid aşkı, Hz Muhammed'e müteveccih olan peygamber aşkı ve Allah aşkı bu dört temeli oluşturur. Nef 'î ve Nedim gibi şairler din dışı diğer konuların yanında kadına duyulan aşkı da en güzel şekilde işlemişlerdir. Fuzûlî'nin divanı, muhabbet ve aşk âlemi içinde peygambere duyulan aşkı çölde susuz kalan bir insanın suya olan hasretiyle bağdaştırıp Türkçe'nin ifade kâbiliyetinin doruklarına yükselerek, yüzyıllara hükmeden bir belâğat kudretiyle işlemiştir.Yunus Emre, Mevlânâ, Niyâzi Mısrî, Kuddûsî Baba gibi mutasavvıf şairler ise tasavvufta bidâyetinden nihâyetine Allah aşkını ve aşkın diğer mertebelerini de maharetle işlemişlerdir. Salih Baba Divanı ise muhtevâsı itibarıyle bu dört temel unsur içinde daha ziyade mürşide duyulan aşkın akislerinden ibâret müstesna bir yapı ortaya koymaktadır.

"Bilindiği üzere Türkler 8. asırdan itibaren İslâm dinin kabul etmeye başlamışlardır.İslâm dinini kabul eden Türkler, bu yeni dini henüz İslâmiyeti kabul etmemiş olan diğer Türk boyları arasında yaymaya çalışıyorlardı.Türk şiirinde ilk İslâmî unsurlar bu sıralarda görülmeye başlar. Türk Tasavvufî-Tekke

---

[1] Pala, İskender, *Ansiklopedik Dîvan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000.

edebiyatının temelini teşkil eden bu şiirler Türklerin millî vezni hece ölçüsüyle yazılmış olup öğretici bir mâhiyet taşırlar."[2]

Türk Tasavvufî - Tekke şiirinin ve Türk mutasavvıflarının kolbaşısı Ahmed Yesevî'dir. Hiç şüphesizki Ahmed Yesevî'nin hikmetleri Türk milletini irşâd etmiş ve yüceltmiştir. Ahmed Yesevî'nin gösterdiği yolda ilerleyen gönül erlerinden oluşan Türk irfânının ordusu, Anadolu'da ilk önce gönülleri fethetmiş, daha sonra da askerî fethi gerçekleştirerek üç kıtaya kök salan asil bir medeniyetin kurucuları olmuşlardır. Salih Baba Divanı'nda yüzyıllar boyunca üç kıtaya hükmeden Türk irfânının taşıyıcı ve ateşleyici temel unsurlarından bazıları maharetle işlenmiştir.

Türk irfânının temel taşları olan maneviyat sahiplerinin divanları, ilim, sanat ve aşkı mezcetmiş manzûmeler olarak divan sanat ve tarzının sır ve usaresini teşkil ederler. Mevlânâ, Yunus Emre, Eşrefoğlu Rûmî gibi büyük mutasavvıf şairlerimizin divanları bu grubun en meşhurları ve ilk akla gelenleridir. Türk Edebiyatı'nda her bakımdan kemâlât arz eden birçok divan sahibi içinde Salih Baba öz ve söz sahibi olanlardan biridir. İlim ve tetkikâtı, tecrübe ve sanatı olmadığı halde aniden ve irticâlen bu derecede bir divanı vücûda getirmesi onun Türk edebiyatında yükselmesinin haklı sebebidir. (bkz. Muhammed Sâmî)

Salih Baba Divanı üzerinde yaptığımız bu çalışmada, eser üzerinde yapılan ikinci çalışmadır. İlk çalışma, Ahmed Doğan'ın karşılaştırmalı çalışmasıdır. Akademik düzeydeki bu çalışmanın kendisine ulaşamadığımız için, eserin Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca yapılmış yayımından hareket ettik[3].

Çalışmamıza, divanda belirlemiş olduğumuz iki (alt başlıkları itibariyle bir bakıma dört) temel unsuru ihtivâ eden birimleri fişleme usûlü ile tespitle

---

[2] Köprülü, Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 2, Ankara 1981.

[3] Doğan Ahmed, Sâlih Baba Hayatı ve Eserleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988

başladık. Daha sonra bu birimleri tasnif ederek her konunun birimlerini kendine has niteliklerine göre sıralamaya aldık. Örneğin şahsiyetler bölümünde her bir şahsiyetin önce kendisine ait niteliklerine değinen birimleri daha sonra da hayat hikayelerine delâlet edenleri tarihî sıra içinde tasnif ettik. Bir konu üzerinde eğer çok fazla örnek mevcut ise bu örneklerin belirlemiş olduğumuz temel unsurlara konu bakımından en uygun olanlarını, sanat ve edebiyat açısından da irdeleyerek aldık. Bunun dışında kalan birimler eğer çok fazla ise yer gösterek dipnot halinde verdik.

Divanda ismi geçen şahsiyetlere ait olan kıssaları ve menkıbeleri ayrıntılı bir şekilde anlatmamamızın bir sebebi bu kıssalara ve menkıbelere ait bilgilerin elde edilmesinin kolay olmasıydı. Bir diğer sebep ise bu çalışmada daha çok Salih Baba'ya ait duyguların, söyleyişlerin ve mazmunların açığa çıkartılarak şairin edebî kudretinin daha iyi idrâk edilmesini sağlamaktı. Ancak biz yine de divanda geçen kıssa ve menkıbelerin yer aldığı bazı kaynakları dipnotlarda zikrettik. Bu çalışmada tek bir istisna olarak Salih Baba Divanı'nın nasıl yazıldığını rivayet eden Muhammed Sâmî menkıbesini divan hakkında bilinmesi gereken bir bilgi olduğu için anlattık.

Divanda geçen ve bazıları doğrudan Kur`ân-ı Kerim'den bir kısmı alınarak işlenen ve bazılarına da kısmî iktibas yolu ile işârette bulunulan âyetleri Kur`ân-ı Kerim'deki sıralanışına riâyet ederek ele aldık. Divanda geçen hadisleri ise Kudsî Hadisler ve Hadîs-i Şerifler olarak iki bölümde işledik. Bütün bölümlerde verilen şiirlerin anlam itibarıyle ele alınan konulara olan uygunluğuna âzamî derecede riâyet ettik. Bu çalışmanın şairin ruhuna ve edebî karakterine lâyık olan bir çalışma olmasını diliyoruz.

SALİH BABA'NIN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE DİVANI

a) Hayatı

Tüfekçizâde Salih Baba 1846 ile 1906 yılları arasında yaşamış mutasavvıf bir şairdir. Şairin hayatı hakkında mevcut olan sadece üç kaynak vardır. Bunlardan birincisi Salih Baba Divanı [4], ikincisi Mâverâ Dergisi'nde çıkan bir makale[5], üçüncüsü ise Salih Baba'nın ismi bilinmeyen bir kardeşinin torunu olan Abdurrahman Tüfekçi'nin Fehmi Kuyumcu'ya gönderdiği bir mektuptur.[6]

Salih Baba (H. 1263/M. 1846) yılında Erzincan'da doğmuştur. Bunu bir şiirinde şöyle belirtir.

Sâlihem usandım dâr-ı fenâdan
Bir an kurtulmadım renc ü ʹanâdan
Bin iki yüz altmış üçte me`vâdan
Bir beşer sûretli hâne gelmişem (Dörtlü 7/8)

Şair, bir beyitinde doğum tarihine ebced hesabı ile tarih düşer.

Darb-ı bahrân târîh-i tevlîdim olmuştur benim
Müddet-i ʹömrüm erişti şimdi câne çâre ne (K.2/18)

Şairin tahsil derecesi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bir şiirinde ümmî olduğunu söyler, ancak bu tasavvuf terbiyesinin sonucu olarak bir alçak gönüllülük ifadesi şeklinde kabul edilebilecek bir ifadedir.

---

4 Kuyumcu, Fehmi, *Sâlih Baba Dîvânı*, Anakara, 1979.

5 Albayrak, Nurettin; *"Bir Tasavvuf Şâiri Tüfekçizâde Sâlih Baba"*, Mâverâ Dergisi,Yıl 1986, S. 109, s. 8-10.

6 Kuyumcu, Fehmi, age, Ankara 1979.

Ümmîyem bir zerre denli ilme yoktur tâkatim
Gâh olur ilm ile bî-pâyân oluram kime ne (G.7/8)

Salih Baba, şiirlerinde Nakşibendî tarîkatına bağlu olduğunu belirtir.

Mâsivânın 'illetinden pâk edip bu gönlümü
Kıl Tarîk-ı Nakşibend'in hâdimi Allah için (G.26/5)

Pîr-i Sâmî Hazreti'dir serverimiz şâhımız
Hamdülillâh peyk-i Hazret'tir delîl-i râhımız
Nakşibendî'den açılmış âlîdir dergâhımız
'Akl-ı Küll sensin gönül Levlâk senin şânındadır
Her ne var a'lâ vü esfel cümle dîvânındadır (Muh.7/7)

Bir derviş hayatı sürdüğü rivayet edilen Salih Baba, H. 1324 / M. 1906 veya H. 1325 / M. 1907 tarihinde Erzincan'da vefat eder. Erzincan'da Kırtıloğlu Tekkesi yanındaki Akmezarlık'a defnedilir.

Salih Baba'nın hayatı ve edebi şahsiyetinin tetkiki elbette bununla sınırlı değildir. Ancak kaynakların azlığı ve yetersizliği çalışmamızı sınırlayıcı önemli bir etkendir.

Şair hakkında bize bilgi veren bazı şiir birimlerini burada zikrettik. Bunu dışında kalan ve şairin isminin geçtiği diğer birimlerin de yer ve numaralarını vermekle yetiniyoruz.[7]

---

[7] K.1/19, K.2/19, K.3/16, K.5/16, K.7/69, K.8/16, K.9/49, K.10/22, G.1/9, G.2/11, G.3/8, G.4/7, G.5/13, G.6/9, G.7/14, G.8/9, G.9/9, G.10/8, G.11/7, G.12/12, G.13/6, G.14/9, G.15/14, G.16/10, G.17/5, G.18/10, G.19/13, G.20/12, G.21/9, G.22/10, G.24/12, G.25/14, G.27/7, G.28/7, G.29/11, G.30/14, G.31/9, G.32/9, G.33/4, G.33/10, G.34/10, G.35/8, G.36/13, -37/12, G.38/12, G.39/10, G.40/7, G.41/8, G.42/7, G.43/7, G.44/8, G.45/9, G.46/7, G.47/6, G.48/10, G.49/12, G.50/14, G.51/7, G.52/9, Mur.1/7, Mur.2/9, Mur.3/8, Mur.4/8, Muh.1/7, Muh.2/6, Muh.4/6, Muh.5/6, Muh.6/6, Muh.7/8, Muh.8/11, Müs.1/5, Müst.1, Mes.1/1, Mes.1/40, Mes.2/33,

b) Edebî Şahsiyeti ve Divanı

Salih Baba Divanı muhtevâsı itibarıyla diğer mutasavvıf şairlerimizin divanlarına yakınlık gösterir. Divanın genelinde dînî konular ile tasavvufî öğütler çeşitli nazım şekilleri kullanılarak işlenmiştir. Şiirlerinde hem divan şiiri hem de halk şiiri örneklerini kullanan Salih Baba başarılı şiirler yazmıştır.

Divanda en çok divan şiirinin ürünü olan gazel nazım şekli kullanılmıştır.

Divanda 10 kasîde, 52 gazel, 4 murabbâ, 8 muhammes, 1 müseddes, 1 müstezat, 2 mesnevî ve halk şiiri ürünlerinden 10 dörtlü, 2 beşliye yer verilmiştir.

Aruz vezni ile söylenen şiirlerde dil daha ağırdır. Şair aruz vezninin en çok " -.--/ -.--/ -.-- /-.- " kalıbını kullanmıştır. Vasl ve imâleler şiirlerde ahengi sağlayıcı unsur olarak kullanılmıştır.

Hece vezniyle yazılan şiirlerde en çok 11'li hece veznini kullanılmıştır. Hece vezniyle yazılan şiirlerde yarım, tam, zengin kafiyelere yer verilmiş ancak tam kafiyeler daha çok kullanılmıştır.

Gazel ve kasîdelerde görülen iç kâfiye şiirde âhengi ve akıcılığı arttırmaktadır. Şiirlerde görülen alliterasyon ve asonanslar da akıcılığı sağlayıcı unsurlardandır.

Salih Baba'nın şiirlerinde kendisini gösteren Yunus Emre etkisini şu örnekte açıkça görmek mümkündür:

Göz yaşım ırmaklar gibi
Coşkun sular çağlar gibi
Derdim büyük dağlar gibi
Görün beni aşk neyledi
Âhiri derviş eyledi (Muh.3/4)

Gâh eserim yeller gibi
Gâh çağlarım seller gibi
Gâh tozarım yollar gibi
Gel gör beni aşk neyledi

Dörtlü.1/7, Dörtlü.2/7, Dörtlü.3/6, Dörtlü.4/9, Dörtlü.5/7, Dörtlü.6/8, Dörtlü.8/13, Dörtlü.9/8, Dörtlü.10/6, Beşli.1/16, Beşli.2/7.

Bir Sâlih-i mestâneyem	Ben Yûnus-ı bî-çâreyim
Ne uslu ne dîvâneyem	Aşk elinden âvâreyim
Bilmem beni ben ya neyem	Gâh uslu gâh dîvâneyim
Görün beni aşk neyledi	Gel gör beni aşk neyledi
Âhiri derviş eyledi (Muh.3/10)	Yûnus Emre

Salih Baba Divanı'nda Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan kelime ve şekillere de rastlanır.

Kimesneye dil uzatma yalancı nefsi bezetme
Elin ayıbını gözetme ara bul sende noksânı (G.11/4)

Salih Baba şiirlerinde kuvvetli bir sanat kaygısı gütmediği halde, Türk şiirinde kullanılan edebî sanatlardan sihr-i helâl, tekrîr, tenâsüp, mecaz, leff ü neşr ve sâir birçok edebî sanatı kullanmıştır.

Şair, şiirlerinde Türk edebiyatında sıkça ismi geçmiş olan Nesîmî, Mansur, Muhyiddin Arabî, İbrâhim Edhem gibi mutasavvıflarımızın en çok bilinen menkıbelerine de yer vermiştir. Ayrıca Leylâ ile Mecnûn, Ferhâd ile Şîrîn gibi hikâyeleri ve anâsır-ı erbaa, gül-bülbül, pervâne-şem gibi ibare ve kalıplaşmış mecazları da kullanmıştır.

Salih Baba iki şiiri hariç bütün şiirlerinde doğrudan "Sâlih" ismini kullanırken iki yerde farklı bir tavır sergiler ve manzum bir bilmece ile adını verir:

Pîrimdir Hazreti Sâmî derinde kemter ağlâmı
Menem hem "hâ"yı "sâd" "lâm" veren ikrâr-ı dervişân
(G.23/12)

Cismimi nakşına verdim resmimi Nakkâş'ına
Pîre verdim "hâ" yı "lâm" ı "sâd" ımı Allah için (G.26/11)

Kendi ismini çoğu zaman şeyhinin ismi ile birlikte anan Salih Baba, bazan adını tevriyeli bir biçimde kullanmıştır:

Senin sâyende sâlihtir bu Sâlih
Ki senden gayrı yoktur mihribânı (K.6/32)

1. BÖLÜM

DÎNÎ-TASAVVUFÎ ŞAHSİYETLER

A. PEYGAMBERLER

1. HZ. ÂDEM

Divan'da Hz. Âdem'den değişik vesilelerle söz eden Salih Baba bazan doğrudan doğruya Âdem'in kendisini, bazan da onunla ilgili kıssalardan çağrışımları bahis konusu eder. İki yerde Âdem'in vücûdunun anâsır-ı erbaa üzerine yaratıldığını ve ona ruh üflendiğini belirtmiştir.[8]

Nefhamız Âdem demidir sun'-ı Mevlâ bizdedir
Dest-i kudret dört anâsır ile tahmîr olmuşuz (G.52/2)

Okuruz ders-i 'areften Hızr'ın olduk mahremi
Bülbülüz bâğ-ı hakîkat güllerinin şebnemi
Nûrumuz Nûr-ı Muhammed nefhamız Âdem demi
Hem-demiyiz Sûr'a hâcet kalmadı İsrâfil'e (Mur.1/4)

Âdem, " Ona ruhumdan üfledim " Sad-72 âyetinin mazharı yani açığa çıkma yeri olur. Kâmil bir insanın bundan gafil olmaması gerektiğini söylenir.

" نفخت فيه من روحى" hitâbı mazhar-ı Âdem
Hitâb-ı Kün fekân emri Müdebbir'den olur â'yân (K.9/23)

Biz muhabbet erleriyiz sohbet-i cân bizdedir
Bâğ-ı vahdet gülleriyiz lâ'l-ü mercân bizdedir
Gelimişiz mülk-i bekâdan aslımız "Hû" dur bizim
Biz hakîkat erleriyiz kâmil insân bizdedir (Mur.3/1)

Bir başka yerde Âdem'e eşyanın isimlerinin Allah tarafından öğretilmesine işaret edilir ve her bir insanın bu anlamın somut bir görünümü olduğu söylenir.

---

[8] Kazancı, Ahmed Lütfi, *Peygamberler Tarihi*, İstanbul 1997.

Tefekkür eylegil hâlini insân

Ki sen bir "علم الاسماء"sın ey cân (Mes.1/11)

Salih Baba kâinatın Hz. Muhammed'in hürmetine yaratıldığını ve eşyanın isimlerinin yine Hz. Muhammed'in hürmetine öğretildiğini belirtir. Âdem'deki bu bilginin talep edilmesi halinde irfan mektebine gidilmesi gerektiğini söyler.

Dahi 'âlem-i a'ma'da iken cümleten esmâ

Zuhûr-ı âlem-i a'yânî sensin ya Resûlallah (G.9/2)

Âdem'in ilmin dilersen mekteb-i 'irfâna gel

Hızr ile hemdem olagör Hazret-i Mûsâ gibi (K.5/9)

Salih Baba, Âdem ve Havvâ'nın cennette rahat bir hayat sürerken şeytanın onları aldatmasıyla cennetten atılmalarına ve Âdem'in dünyaya indikten sonra yıllarca ağlayarak Allah'a affedilmesi için yalvarmasına telmihte bulunmuştur. Salih Baba bu durumu şu iki beyitinde dile getirir.

Cennetü'l-Huld içre zevk eder iken Âdem Ata

İftirâk iline saldı anı şeytân-ı adem (K.7/59)

Zemîne indi mevâdan nice yıllar döküp kan yaş

Yalınız ağlayan Adem değil Havvâ'da yangın var (G.29/7)

2. HZ. NÛH

Salih Baba Divanı'nda Hz. Nûh'un ismi doğrudan zikredilmemiş, kıssasına telmihte bulunulmuştur. Tûfâna yapılan göndermeler ise daha çok soyut düzeyde kalmıştır. Salih Baba gönlünün bir türlü dünyanın coştukça coşan kuru gürültüsünden kurtulamadığını, bu dünya hayatının suyu ve fırtınaları olmayan uçsuz bucaksız bir denize benzediğini belirterek bu denizde boğulmamanın çaresinin Hz. Nûh'a benzettiği bir mürşid-i kâmile sığınmak olduğunu söylemiştir.

Olmadı dil şehri aslâ mekr-i Tûfân'dan halâs
Girmedi aslâ sefînem bahr-i âne çâre ne (K.2/6)

Bir acâ'ib bahre düştüm âbı yok tûfânı çok
Gelmişem ihlâs ile sen keştibâne çâre ne (K.2/15)

3. HZ. HÛD KISSASI

Divanda Hz. Hûd'un ismi doğrudan zikredilmemiş ancak telmihte bulunulmuştur. Salih Baba nefsini Şeddâd'a benzetirken onun zâlimliğine de telmihte bulunmaktadır. Diğer taraftan kendisini de Şeddâd'ın zulmüne hedef olan Hûd Peygamber'e benzettiği söylenebilir.

Öyle bir Şeddâd-ı zâlim pençesine düşmüşem
Eyle mesrûr bu dil-i nâşâdımı Allâh için (G.26/3)

4. HZ. İBRÂHÎM

Salih Baba, Divanında Hz. İbrahim'i "Halîlullâh" lâkabıyla anar. İbrahim, halkın başındaki zalim hükümdar Nemrûd'a davette bulunmuştu. Sahip olduğu servet ve saltanatıyla ilâhlık iddiasında bulunan Nemrûd'un bu yönü Divanda yerini bulur. Nemrud, "Ene'l-Hak" sözünün doğrudan akla gelen ilk anlamının hatalı bir şekilde anlaşılmasının muhatabıdır.

Kimini eyledi mesûd kimini eyledi mesdûd
Ene'l-Hak söyledi Nemrûd olup merdûd hatâsından (K.8/11)

İbrahim'in ateşe atılmak pahasına da olsa davasından dönmediğini belirtir. Hz. İbrahim'in davasından dönmemesininin mükâfâtı ve onun desteklendiğinin bir göstergesi olarak ateşin gül bahçesine döndüğünü de söyler.

Nâr-ı Nemrûd âteşine ol Halîlullâh gibi
Atıluben andaki gülşâna oldun mu vukuf (G.8/6)

Ayırma sem'ini Hak'tan gözün mir'ât-ı Ahmed kıl
Eriş kalb-i selîm içre refîkın peyk-i Hazret kıl
Kelâmın hüccet ü bürhân şuhûdun ayn-ı vahdet kıl
Halîlullâh gibi pervâne ol dönme bu âteşten
Haber almak dilersen hâl-i aşkı sor belâkeşten (Muh.5/4)

Salih Baba Hz. İbrahim ile ilgili beyitlerinde onun Ka'be'yi inşâ ettiğine de telmihte bulunmuştur.

Ka'be inşâ-yı Halîl'dir sendedir Beyt-i Celil
Sensin Allâh'ın delîli rûh-ı sultân el-meded (G.6/5)

5. HZ. İSMÂ'İL

Divan'da Hz. İsmâ'il'in, Hz. İbrahim'in oğlu olduğuna ve Allah yolunda boğazının kesilmesine razı olarak bıçağın altına yatmışken Allah tarafından bir koç ihsan edilmesi olayına telmih vardır.

Şair, Hz. İsmâ'il'i "Zebîhûllah" lakâbı ile anarak, kurban edilmesi hadisesine işaret eder. Ayrıca kendi nefsini Hz. İsmâ'il'e, pîrini de Hz. İbrâhim'e benzetir.

Ol Zebîhûllah gibi verib bıçağa inkıyâd
Hazret-i Hak'tân gelen kurbâna oldun mu vukuf (G.8/7)

Bir zaman İsmâ'il-âsâ bir halîle ol pûser
İnkıyâd et nefs-i kebşi eyle kurbân-ı adem (K.7/49)

Hazret-i Pîr'im delîlimdir halîlimdir benim
Dil sarâyı ravza-i beyt-i celîlimdir benim
Ana teslim ettiğim nefs-i zelîlimdir benim
İnkıyâd ettim bıçağa uymuşam İsmâ'il'e (Mur.1/3)

6. HZ. YA'KÛB

Salih Baba Divanı'nda Hz. Yakup, oğlu Yusuf'a olan hasreti ile anılmıştır. Birçok yerde bu hasretin şiddeti ile kendisini bile unutarak Yusuf'u istemesine telmih vardır. Yakup için en büyük bayram Yusuf'a kavuşmak olacaktır. Salih Baba kendisini Hz. Yakup'a, sevgilisini yahut pîrini de Yusuf'a benzetir.

Hasret-i hicrân odunda yanuben Ya'kûb gibi
Hüsn ilinde Yûsuf-ı Ken'ân'a oldun mu vukuf (G.8/4)

Ya'kûb'u geçti hasretim
Eyyûb'u geçti mihnetim
Mahvoldu şân u şöhretim
Görün beni aşk n'eyledi
Âhiri derviş eyledi (Muh.3/3)

Bu ten-i Ya'kûb'un ref'et hicâbın
Görünsün Yûsuf'un vuslat nişânı (K.6/29)

Sâye-i Sâmî'de şâhım ıyd-ı ekber edelim
Bahşedersen Yûsuf-ı şehzâdemi Allâh için (G.26/7)

7. HZ. YÛSUF

Divan'da Hz. Yusuf kıssasına yapılan göndermeler geniş bir yer tutar. Yusuf'la ilgili birimler, onun şahsî husûsiyetleri ve başından geçen olaylar dahil pek çok konuyu kapsayacak boyuttadır. Güzelliği çok methedilmiş ve birçok yerde de buna telmihte bulunulmuştur. Sevgilinin yahut Pîrin güzelliği Yusuf'un güzelliğine benzetilir.

Aşk u muhabbet hânesi âlem anın dîvânesi
Hep cümle hüsnün ânesi bir Yûsuf-ı Ken'ân'ıdır (G.33/6)

Yûsuf-ı Ken'ânî hüsnün aklımı yağma eder
Dişlerin dürr ü mücevher sohbetin cândan lezîz (G.51/2)

Hep ledünnîdir kelâmı vâris-i Ahmed'dir ol
Cebhesinde gör cemâli Yûsuf-ı Ken'ân ara (G.2/10)

Parmağın şakku'l-kamerdir çeşme-i bahru'l-hayat
Hüsn-i Yûsuf'tur cemâlin özge seyrân istemem (G.20/5)

Salih Baba bir beyitinde kendisinin de Hz Yusuf gibi Allah'a âşık olduğunu belirtmiştir.

Gâh canlara cânân benim gâh âfet-i devrân benim
Gâh âşık-ı Yezdân benim Yûsuf-ı Ken'ân bendedir (G.36/7)

Bir beyitte Hz. Yusuf'un güzelliği methedilmiş ve bu güzelliğe rağmen onun bir köle gibi satıldığına telmihte bulunulmuştur.

Cümle âlem hüsnünün meftûnu olmuşken anın
Kul olup sattırmadı mı şâh-ı Ken'ân'ı adem (K.7/66)

Kıssaya göre Aziz'in eşi Züleyhâ, Yusuf'a göz koyup onu kendisiyle beraber olmaya çağırır. Yusuf bunu kabul etmeyince, Züleyhâ iftira ederek kocasına şikâyet eder. Nihayet Yusuf hapse atılır. Şair, bu olayı değişik vesilelerle dile getirir.

Hüsnünü bir kez cemâl-i Yûsuf-ı Ken'ânî'den
Gösterip n'eyledi sultân-ı Zelîhâ'ya aşk (G.18/7)

Derdine sabr eyle dehrin Hazret-i Eyyûb gibi
Bir zaman Yûsuf oluben bekle zindân-ı adem (K.7/54)

Olam dersen eğer dil şehrine şâh
Begim Yûsuf gibi zindâna gel gel (G.19/7)

Biz esîr-i nefs olunduk aslımız Ken'ân'ıdır
Mısr-ı dilde habs oluben şimdi zindan bekleriz (G.50/5)

Salih Baba Hz. Yusuf'un zindanda hapsedildikten sonra Mısır'ın sultânı olmasına da işaret etmiştir.

Gâh girip zindan içinde beklerem Yûsuf gibi

Mısr-ı dilde gâhî sultân oluram kime ne (G.7/12)

8. HZ. EYYÛB

Salih Baba, Divanında Hz. Eyyûb'a en çok bilinen özelliği ile işaret etmiştir. Malı mülkü, sıhhati yerinde iken çeşitli hastalıklara mâruz kalarak insanların nazarındaki itibarının hastalığından dolayı zedelenmesi ve buna rağmen Hz. Eyyûb'un, bu sıkıntılara azimli bir şekilde sabretmesi anlatılmıştır.

Gâh oturup derd evinde beklerken Eyyûb gibi

Dost yolunda cân verip kurbân oluram kime ne (G.7/2)

Derdine sabreyle dehrin Hazret-i Eyyûb gibi

Bir zaman Yûsuf oluben bekle zindan-ı adem (K.7/54)

Derd evinde nice yıllar bekleyip Eyyûb sıfat

Ma'nâ-yı Lokmân'daki dermâna oldun mu vukuf (G.8/5)

9. HZ. MÛSÂ

Hz. Mûsâ, saâdet burcundan doğan bir güneşe benzetilir. Onun Tur dağında Allah ile konuşmasına ve orada vukûa gelen tecellîye telmihte bulunulur. Hz. Mûsâ'ya Tûr'da verilen mucizelerden onun âsâsının bir yılan olmasına da değinen Salih Baba, bir başka yerde onun Firavun ile mücadelesine ve İsrâiloğulları'nı Firavun ve adamlarından kurtarması esnasında Firavun ve tuğyan ehlinin, yani azıp sapıtanların yok edilişlerine de telmihte bulunur.

Hakîkat Hızr u Mûsâ'yı efendimden suâl ettim

Dedi Mûsâ hidâyettir doğar burc-ı saâdetten (G.25/3)

Hazret-i Mûsâ elinde bir dıraht iken âsâ

Sâhirin sihrine karşı kıldı su'bânı adem (K.7/60)

Bunca dâvâ-yı enâniyet edenler n'oldular
N'etti Fir'avun ile bunca ehl-i tuğyânı adem (K.7/43)

İsrâiloğullarına kudret helvası ve bıldırcın eti verilmesine de işarette bulunulur:

Götür yüzden hicâbını kılıp âşıkların bayram
Görüp rûyunda hem mâhı yesinler menn ü selvâyı (K.4/5)

Şair, kendisine şeyhi tarafından ilham olunan şeyleri Zemzem, varlığını ise tecellîye mazhar olan Tur Dağı haline getirmek arzusundadır.

Vâridâtın âb-ı Zemzem eyle cismin Kûh-ı Tûr
Kalbin olsun Beytü'l-Ervâh Mescid-i Aksâ gibi (K.5/13)

10. HZ. HIZIR

Peygamber veya velî olduğu konusu ihtilâflı olan bu zat ile ilgili bahsi Hz. Musa'ya ilişkin anlatımların bir parçası olması sebebiyle bu sırada almayı uygun bulduk.[9]

Divan'da, Hızır'ın her bir işaretten bilen gizli bir sevgili olduğu ve aynı zamanda Allah'ın yardımı gibi idrâk edildiğine değinilir. Onun Ledün ilmi mektebinin kurucusu olduğu; zulmet diyarından geçerek âb-ı hayâta ulaştığı söylenir. O'na verilen ilmi öğrenmek isteyenlerin Mûsâ'nın Hızır'la birlikte olduğu gibi bu ilme vâkıf olan birisiyle dost olması gerektiği belirtilir. Ayrıca Hz Âdem'e verilen ilmin Hz Hızır'a verilen ilimle benzerlik gösterdiğine de işâret edilir.

Hz. Hızr bir gizli Leylâ'dır Hz. Hızr bir özge Me'vâ'dır
Hz. Hızr tevfîk-ı Mevlâ'dır bilir her bir işâretten (G.25/6)

Ledünnî mektebin açtı Hızr gör zulmeti geçti
Hayât-ı câvidân içti senin âb-ı zülâlinden (G.22/4)

Âdem'in ilmin dilersen mekteb-i 'irfâna gel
Hızr ile hemdem olagör Hazret-i Mûsâ gibi (K.5/9)

---

[9] Ocak, Ahmed Yaşar, *İslâm İnançlarında Hızır-İlyas Kültü*, Ankara 1985

Rivayete göre Hızır ile Mûsâ Peygamber bir araya gelince, önce deniz sahilinde yolculuk için bir gemiye binmişlerdi. Şair, bir beyitinde Hızır'ın bindikleri gemiyi delmesine telmihte bulunmuştur.

Bu anâsır fülkünü ben Hızr'ıma deldireli
Nefret-i dünya kazandım cennet-i Me'vâ gibi (K.5/5)

Yukarıdaki beyitte ten gemisinin Hızır'a benzetilen Pîr tarafından delinmesi sayesinde dünyaya karşı bir nefret elde edildiği, böylece nefsin ıslâh edileceğine işaret edilmektedir.

11. HZ. SÜLEYMÂN

Şair, bir beyitte Hz. Süleyman'dan yalnızca şeyhini övmek maksadıyla bahsetmekte ve dolayısıyla Hz. Süleyman'ın hakikat sırlarına vakıf olduğuna, hükümranlığının göstergesi ve temel aracı olan mührüne dair söz söylemektedir. Ayrıca Onun bu yüzükle cinlere ve vahşî hayvanlara hükmettiğine işaret edilir.

Kenzü'l-hakâyık mahremi cem'u'l-meşâyıh ekremi
Bu kâinâtın efhamı mühr-i Süleymân sendedir (G.37/7)

İns ü cin vahşi tuyûra hükm eden bir serveri
Âhiri gör n'etti tahtıyla Süleymân'ı adem (K.7/41)

Salih Baba Hz Süleyman'ın kuş dilini bildiğine telmihlerde bulunur.

Hem Mantıku't- tayr olmuşam aynî iken gayr olmuşam
Sırrî iken seyr olmuşam gizli nümâyân bendedir (G.36/2)

Göz ile dil kulak kapıların bend eylegil Sâlih
Eriş kalb-i selîme kuş dilini söyleyen gelsin (G.28/7)

Hz Süleyman'ın yüzüğünün bir cin tarafından çalınmasına ve Belkıs ile olan ilişkisine; her şeyden elini çekip dünyayı terkederek vefat etmesine de telmihte bulunulmuştur.

Hâtemin dîv-i recîmden almak istersen eğer
Kıl celisin şehr-i dilde sadra Belkîsâ gibi (K.5/11)

El çekip âg u karadan farîg ü âsûde ol
Nefsi katl et terk-i terk eyle Süleymân-ı adem (K.7/50)

12. HZ. LOKMÂN

Salih Baba Hz Lokman'ın dertlere derman olmasına ve hikmet sahibi olmasına işaret etmiştir.

Her belâ-yı renc ü mihnetten anı eyler halâs
Ehl-i derdin derdlerinin oldu Lokmân'ı adem (K.7/32)

Derd evinde bekleyip nice yıllar Eyyûb sıfat
Ma´nâ-yı Lokmân'daki dermâna oldun mu vukuf (G.8/5)

Şair, Allah'ın velî kullarını genelleştirilmiş bir ifâde ile Hz. Lokman'a benzetir. Birçok sahte şeyhin bulunduğunu fakat gönül ehlinin dertlerine derman olacak olan gerçek velîleri bulmanın zorluğunu ifade eder.

Marîz isen belâ şehrinde kalma
Tabîb-i hâzık u Lokmân'a gel gel (G.19/2)

Çok dertli arar derdine dermân ele girmez
Çok sahte hekim var velî Lokmân ele girmez (G.49/1)

Salih Baba Hz. Lokmân'ın ecel derdine derman bulamadığını da söyler.

Hem ecel derdine dermân bulmadı Lokmân hekim
Zâhir ü bâtın kamunun oldu dermânı adem (K.7/14)

13. HZ. YÛNUS

Salih Baba Divanı'nda Hz. Yunus'un ismi doğrudan zikredilmemiştir. Sadece kıssasına telmihte bulunulan iki beyit vardır. Şair bu beyitlerde ledün ilmini denize, nefsini de balığa benzetmiştir.

Mekânım batn-ı hût oldu, memâtım lâ-yemût oldu
Muhâfız ankebût oldu, men oldum gâr-ı dervişân (G.23/6)

Ledünnî ilmidir deryâ balık nefsindir ey gardaş
Bekâbillah bu menzildir hayât buldu nihâyetten (G.25/10)

14. HZ. 'ÎSÂ

Salih Baba Hz. Îsâ'nın bebekken konuşmasına işârette bulunarak, bebek 'Îsâ'nın konuşmasının annesi Meryemi şüpheden kurtarmak için olduğunu söylemiştir.

Şübheden kurtarmak için ol zamânın halkını
Batn-ı Meryem'den kılıp nutk-ı Mesîhâ'nı adem (K.7/61)

Bir başka beyitte Hz. Îsâ'nın tecerrüde girmesi, varlık âleminden sıyrılması hatırlatılır.

" لی مع الله " dersini aşkın kitabından oku
Gir tecerrüd âlemine Hz. 'Îsâ gibi (K.5/8)

Şair mürşidini hikmetli söz söylemek bakımından, konuşması mucizevî bir hadise olan Hz. 'Îsa'ya benzetmiştir.

Ve'd-Duhâ güneşi yüzündür dilber
Nûr-ı Muhammedî gözündür dilber
Mantık-ı Mesîhâ sözündür dilber
Ka'be-i hüsnünde ibâd et meni (Dörtlü 5/5)

Nûr-ı Ahmed'le boyandın hem dem-i 'Îsâ ile
Vuslatınla bizleri kıl cümle şâdân el-meded (G.6/7)

15. HZ. MUHAMMED

Hz. Muhammed'i çokça metheden Salih Baba'nın, divanında gazel formunda bir na't-ı şerif bulunmaktadır. Hz. Peygamber adına düzenlenmiş tek şiir olduğundan dokuzuncu gazeli buraya aynen alıyoruz: Bu gazelin özelliği Fuzûlî'nin Su Kasîdesi'nde yaptığının tersine Hz Muhammed'i çok fazla mecaz ve istiarelere başvurmadan doğrudan kendisine ait özelliklerini sıralayarak övmesidir. Gazel na't olma niteliği taşıdığından "sensin yâ Resûlallâh" redifi ile tezyîn edilmiştir. Divanda dokuzuncu sırada yer alan bu gazel toplam dokuz beyittir.

Sa'âdet burcunun sultânı sensin yâ Resûlallah
Kamu dertlilerin dermânı sensin yâ Resûlallah

Dahi 'âlem-i a'mâ'da iken cümleten esmâ
Zuhûr-ı âlem-i â'yânî sensin yâ Resûlallah

Dahi hem küntü kenz esrârının bil mahremi sensin
Makâmındır senin hem Kâbe kavseyn yâ Resûlallah

Çü doğdun Mekke'de kıldın Medîne şehrine hicret
Kamu ebrârın îmânı çü sensin yâ Rasûlullâh

Zuhûrâtın mukaddemdir melâ'ik ins ü cinden hem
Dü 'âlemde Ebü'l-Ervâhî sensin yâ Resûlallah

Murâd teşrîf-i Mi'râcdan vücûd-ı âlemin gezdin
Zemîn ü âsumânın nûru sensin yâ Resûlallah

Cemî-i enbiyâ cümle sana hep ümmet oldular
Hüviyyet bâbının miftâhı sensin yâ Resûlallah

Pîrimiz Hazret-i Sâmî senin vârislerindendir
'Ulüvv-i himmeti hem şânı sensin yâ Resûlallah

Bu Sâlih himmet-i Sâmî ile bildi seni şâhım
Kelâmın hüccet ü bürhânı sensin yâ Resûlallah

Salih Baba Hz Muhammed'in insanın en güzel şekilde yaratıldığını bildiren âyetin tam anlamıyla zuhûr ettiği kişi olduğunu belirterek, insana ruh üfürülmesine dâir hitâbın da Hz Muhammed'e geldiğini belirtmiştir.

" احسن تقويم " rumûzu " علم الاسماء " durur
Kâinâtın zübdesi mahbûb - ı Mevlâ " Hû " çeker (G.30/3)

" نفخت فيه من روحى " hitâbı
Kime geldi, sözüme ver cevâbı (Mes.1/12)

Divanda, Hz. Muhammed'in nûruna çokça telmihte bulunulmuştur.[10] O, saâdet burcundan doğan ve en çok beğenilen ışıktır; nûru bütün dünya ve ahireti kuşatmıştır. Şair, ışığını Hz.Muhammed'in nurundan aldığını söyler.

Ki sen ol nûr-ı Ahmed'sin doğup burc-ı sa'âdetten
İhâta eylemiş nûrun bütün dünyâ vü ukbâyı (K.4/7)

Okuruz ders-i 'areften Hızr'ın olduk mahremi
Bülbülüz bâğ-ı hakîkat güllerinin şebnemi
Nûrumuz nûr-ı Muhammed nefhamız Âdem demi
Hem-demîyiz sûra hâcet kalmadı İsrâfil'e (Mur.1/4)

Şâir, Hz. Muhammed'in " Ebu'l-Ervâh ", " Ümmü'l-Ervâh " , " Kâinâtın mefharı " gibi ünvanlarını da kullanmıştır.[11]

---

[10] K.5/6, K.6/3, K.7/3, K.9/26, , Muh.1/4, Mes.2/3, .

[11] K.10/12, G.9/5, G.14/3, G.17/5, G.22/8, G.30/3, Mes.2/27, Mes.2/29, .

Ebu'l-Ervâh O'dur akl u kalem cümle Muhammed'dir
Ahad'den vâhidiyettir "elif" den "bâ" ya düştüm ben (K.10/12)

Muhabbetten yarattı ol habîbi Hazret-i Mennân
Değil kim ol Muhammed Hazret-i Mevlâ'da yangın var (G.29/5)

Şair, kâinatın Hz. Muhammed'in hürmetine yaratıldığını ve eşyanın isimlerinin yine Hz. Muhammed'den, onun nurundan zuhur ettiğini belirtir.

Dahi ʹÂlem-i Aʹmâ'da iken cümleten esmâ
Zuhûr-ı âlem-i aʹyânî sensin ya Resûlallah (G.9/2)

ʹÂlem-i Aʹmâda iken cümle esmâlar tamam
Nûr-ı Ahmed'den zuhûra geldi aʹyânı adem (K.7/62)

Salih Baba aşk ehlinin birbirleriyle muhabbetinden Hz. Muhammed'in sevgisinin doğacağını ve Hz. Muhammed'e olan sevginin de Allah'a ulaşmaya sebep olacağını belirtir.

Muhabetten murâd ancak Muhammed hâsıl olmaktır
Muhammed'den murâd şâhım visâle vâsıl olmaktır (G.35/1)

O, Mekke'de doğmuş, Medine'ye hicret etmiştir.

Çü doğdun Mekke'de kıldın Medîne şehrine hicret
Kamu ebrârın îmânı çü sensin yâ Resûlallah (G.9/4)

Şair bir beyitte Hz Muhammed'in " yetîm " oluşuna işaret ederek onu, " dürr-i yetîm " terkibi ile iri bir inci tanesine benzetir.

Nûr-ı Ahmed'dir özüm dürr-i yetîmî bendedir
Bu beşer nefsin elinden anı kurtarmak da güç (G.5/4)

Salih Baba Hz. Muhammed'in konuşmasıyla ortaya çıkan ve sahih kaynaklarla gelen Kurʹân'a bakmayı, ona tâbî olmayı tavsiye eder.

Hem müfessirden muhaddisten sahih ahbâr ile
Mustafâ'nın söylediği Hazret-i Kur'âna bak (G.17/9)

Kîl ü kâl ile geçirme ömrünü ey müddeî
Nutk-ı Ahmed'den zuhûr-u Hazret-i Kur'ân ara (G.2/4)

Salih Baba Hz. Muhammed'in Mi'râc'ını ve Mi'rac gecesi yaşananlara telmihte bulunur. Onun, İsrâ gecesinde gözü kaymamış ve kendisine sırlar verilmiştir.

Ol Serverimiz Ahmed ü Mahmûd u Muhammed
Ol sûre-i İsrâ'daki esrâr ile gitti (G.15/10)

Kuhl-ı "مازاغ البصر"dan çek gözüne tûtiyâ
Nice bir a'mâ gezersin ol put-ı tersâ gibi (K.5/10)

Sırr-ı " ما اوحى" rumûzun ne bilir hayvân sıfat
Hazret-i Pîr nutk eder biz yine hayvân bekleriz (G.50/12)

Mi'râc mucizesinden maksadın varlık aleminin aslına dair bir gezinti olduğu söylenir. " Küntü kenz " sırlarının mahremi olan Hz.Muhammed'in makamı, bu bahisle ilgili âyette geçen " Kâbe kavseyn " dir. (bkz. Âyetler, Necm Sûresi) Âyette ifadesini bulan iki yay kadar veya daha az mesafede bulunmak noktası O'na makamdır.

Murâd teşrîf-i Mi'râc'dan vücûd-ı âlemin gezdin
Zemîn ü âsumânın nûru sensin yâ Resûlallah (G.9/6)

Dahi hem küntü kenz esrârın bil mahremi sensin
Makâmındır senin hem kâbe kavsyen yâ Resûlallah (G.9/3)

Dervişler, İsrâ gecesinin anlamını bilirler.

Şeb-i İsrâ'ya mahrem râ dem-i İsrâ'ya hem dem râ
Cemî'-i derde merhem râ Pîr-i Sâmî-yi dervişân (G.23/11)

Şair, aşkını, Mi'râc gecesinde Hz.Muhammed'e binek olan Burak'a benzetir. Bu bahiste aşkın hem Burak, hem de bir derviş için Mi'râc olduğu anlamını çıkarmak mümkündür.

Çok çektim ise iftirâk
Kalmadı gönlümde merâk
Aşkım bana oldu Burâk
Görün beni aşk neyledi
Âhiri derviş eyledi (Muh.3/8)

Salih Baba iki beyitinde Mekke'lilerin Hz Muhammed'in gerçek bir peygamber olup olmadığını sınamak için Ashâb-ı Kehf ve Zülkarneyn kıssası ile ruhtan soru sormalarıyla Hz Muhammed'in onlara verdiği cevaba telmihte bulunur.

Sordular rûhdan Rasûlullâh cevâbın vermedi
Ol Ebu'l-Ervâh iken setrettiği hemyâna bak (G.17/5)

Hak "قل الروح من امر ربى" buyurmuş iken
Kendi kendinden çıkarıp söyleyen Süfyân'a bak (G.17/7)

Salih Baba Hz Muhammed'in parmaklarından su akması vesilesiyle susuz sahabilerin su ihtiyaçlarını gidermeleri ve parmağıyla ayı ikiye bölmesi mucizelerine telmihte bulunur.

Parmağın şakkü'l-kamer'dir çeşme-i bahrü'l-hayat
Hüsn-i Yûsuf'tur cemâlin özge seyrân istemem. (G.20/5)

Gör âşıkı ol mâhı şakk eyledi parmağı
Teşneleri kandırdı parmakları ırmağı
Aşıkları yandırdı gül vechile yanağı
Sen seni âşık sanma bir beyhûde âh ile
Var etti özün anlar ol nûr-ı ilâh ile. (Muh.2/5)

Hz. Muhammed'in ümmetine şefaatçi olacağını söyleyen şair O'nu " şefaatçimiz " sıfatı ile niteler.

Gelin dergâha dervişler

Kılalım zevk ü cünbüşler

Hüdâ'nındır kamu işler

Bu meydân-ı muhabbettir

Şefi'imiz Muhammed'dir (Muh.8/2)

Âlimlerin Hz. Muhammed'in ve nebîlerin varisleri olduğunu söyleyen Salih Baba, aynı zamanda âlimlerin yüzünde Hz.Muhammed'in nurunun göründüğünü belirtir. (bkz.Muhammed Sami)

Görünür cephesinde nûr-ı Ahmed

Olardır vâris-i peygamberânî

Olar kâ'im-makâm-ı Mustafâ'dır

Olardır şehr-i 'ilmin pâsbânı (K.6/3-4)

Salih Baba, Hz. Peygamber'in sırrının Allah'ın bilinmesiyle ortaya çıktığını söyler.

Kuvve-i kudsîden edip imdâdı

Bize haber verdi zâtı sıfatı

Ol zaman anladık sırr-ı Ahmed'i

Küntü kenz esrârın beyan eyledi (Dörtlü 4/8)

Salih Baba, şeyhi Muhammed Sami'nin nurunu Hz.Muhammed'in nurundan aldığını söyler. (bkz. Muhammed Sami)

B. DÖRT HALİFE (ÇÂR-YÂR-I GÜZÎN) VE DİĞER SAHÂBE

Salih Baba Divanı'nda dört halifenin isimleri müşterek ve müşahhas olmak üzere iki şekilde zikredilmiştir.

Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali zamanında İslâm'ın kuvvet bulduğu; onların hilâfet tahtının sultanları olduğu belirtilir. Hz. Ebû Bekir " Sıddîk ", Hz. Ömer " Âdil-i Fârûkî ", Hz. Osman da " Zî Hayâ Zinnûreyn " sıfatları ile anılır. Şair dört halifeyi cân u gönülden sevdiğini belirterek Kerbelâ vakâsına telmihte bulunur.

Çâr-yârı ol Ebûbekr ü ´Ömer ´Osmân ´Alî
Sâyesinde anların İslâm buldu kuvveti (K.1/4)

Ebûbekr ü ´Ömer ´Osmân ´Alî-yi zî- sehâ merdân
Hilâfet tahtına sultân olan hünkâr-ı dervişân (G.23/7)

Sıdkımız Sıddîk'tan alıp ´âdili Fârukî'den
Zî-hayâ Zinnûreyn'den hulku tenvîr olmuşuz. (G.52/4)

Sevmişiz cân u gönülden Çâr-yâr-ı Server'i
Ol Ebûbekr ü ´Ömer ´Osmân ´Aliy-yi Haydar'i
Fâtımâ bint-i Resûl'un dîde-yi enverleri
Biz şehîd-i Kerbelâ'yız cümle atşân bizdedir. (Mur.3/4)

1. HZ. EBÛ BEKİR

Salih Baba Hz. Ebûbekir'in, Hz. Muhammed'in mağara arkadaşı olmasıyla birlikte, dört halifenin en büyüğü ve en üstünü olduğundan evliyaların kendisine uyduğunu, Hz. Muhammed ile içli dışlı olduğunu belirtir. Onun yolundan açılan büyük bir meydana yürüdüklerini söyler.

Yâr-ı gâr-ı Mustafâ'dır Çâr-yâr'ın ekremi
Muktedâ-yı evliyâdır enbiyânın mahremi
Mazhar-ı nûr-ı hidâyet ehl-i derdin merhemi
Biz muhibb-i hânedânız Şâh-ı merdân bizdedir (Mur.3/3)

Bizim bu âlem-i devr içre devrânımız vardır

Açılmış râh-ı Sıddîk'tan büyük meydânımız vardır. (G.34/1)

2. HZ. ALİ

Salih Baba, bir beyitinde Hz. Ali'nin sehâvet, hilm ve fevkalâde bir cesaret sahibi olduğunu söyler. Bir rivâyete göre sırat köprüsünü geçenler Hz. Ali'nin elinden Kevser suyu içeceklerdir. Dolaysıyla herkesin Hz. Ali'nin sunacağı Kevser suyunu içmesi gerektiğini belirtir.

Şair, Hz. Ali'nin yiğitliğini " Şâh-ı merdân " tabiri ile belirtir ve kılıcına (Zülfikâr) ve onu kullanışına telmihte bulunur. Muhyiddin-i Arabî'nin başına gelenleri Hz. Ali'nin fethinin sırlarına benzetir ve bu fethin birçok eser bıraktığını zikreder. (bkz. Muhyiddin-i Arabî)

Kabre girip haşre varıp hem sıratı geçmeden

Kevser-i Haydar'den içip kanmayan derviş midir (G.38/7)

Teşneyiz seddeylemiş derbân hayâtın yollarını

Zülfikârı çek eriş imdâde Allâh aşkına (G.1/6)

Himmet-i pîrimle çeksin Zülfikâr-ı Haydar'ı

Açılıp meydân-ı vahdet imtihân olsun da gör (G.41/6)

Hz.Ali'nin lâkaplarından birisi de Murtazâ'dır. Bir beyitte de Kerbelâ'da savaşan Hz.Hüseyin Murtazâ'nın gözünün nuru olarak nitelenir. (bkz. Hz.Hüseyin)

3. HZ. FÂTIMÂ

Hz.Muhammed'in kızı, Hz.Ali'nin eşi Hz.Fâtımâ, Resûl'ün kızı ve Kerbelâ şehidi Hz.Hüseyin'in annesi olarak anılır. (bkz. Hz.Hüseyin)

4. HZ. HÜSEYİN

Divan'da birçok yerde Kerbelâ olayına telmihte bulunulur. Salih Baba nefs ile mücâdelenin Kerbelâ cengi kadar çetin ve zor bir iş olduğunu belirterek bu yola girenlerin, Kerbelâ'da şehid olan Hz Fâtımâ'nın evlâtlarından Hz Hüseyin ve taraftarları gibi, susuz bırakıldıktan sonra başlarının kesilip top yapılarak yuvarlanmasına ve bu yolda çekecekleri ızdıraplara râzı olmaları gerektiğine işaret etmiştir.

Başını top eyleyip gir vahdetin meydânına
Kıl gazâ-yı Kerbelâ gir kendi nefsin kanına
Seyri kıl uşşâk-ı Mevlâ nice kıyar cânına
Terk-i cân etmektir ancak aşk u sevdâdan garaz (Mur.4/3)

Ne bilsin hâlimi aşk-ı mekteb-i 'irfâna girmezse
Bu meydân-ı muhabbettir başın top eyleyen gelsin (G.28/2)

Sevmişiz cân u gönülden Çâr-yâr-ı Server'i
Ol Ebûbekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alî-yi Haydar'i
Fâtımâ bint-i Resûl'un dîde-yi enverleri
Biz şehîd-i Kerbelâyız cümle atşân bizdedir. (Mur.3/4)

Kerbelâ olayı sırasında Hüseyin ve onun taraftarlarının susuz bırakıldıklarına da işâret edilir.

Bu adem oğlanları bağrım kebâb etti benim
Kerbelâ cengi gibi gavgaya düştüm gel yetiş (G.45/2)
Biz dahi ol nûr-ı çeşm-i Murtazâ'nın aşkına
Şîr-vârî Kerbelâ cenginde atşân bekleriz (G.50/2)

Şair kendi nefsi ile olan mücadelesini de Kerbelâ cengine benzetir.

Boyandı kana dil şehri kuruldu Kerbelâ cengi
O yâre karşı cânın teşne-kurbân eyleyen gelsin (G.28/4)

Bilinmez Sâlih'in rengi çalınır tablı gülbangi
Kurulmuş Kerbelâ cengi yaman gavgâda yangın var (G.29/11)

5. SELMÂN-I FÂRİSÎ

Selmân-ı Fârisî'den silsile ile ilgili bir birimde yalnız isim olarak bahsedilir ve Hz. Ebûbekir'den sonra Şâh-ı Nakşibend'den önce bir halka olarak görülür. (bkz. Abdurrahmân-ı Tâğî)

C. TASAVVUFÎ ŞAHSİYETLER

1. HALLÂC-I MANSÛR

Türk Edebiyatında sıkça ismi geçen meşhur sûfilerden Mansûr, Salih Baba Dîvanı'nda da en çok bilinen menkıbesiyle anılır. Aşk ve muhabbetin ızdırap verici özellikleri sıralandıktan sonra sevgilinin zülfü dar ağacına benzetilir. Şair, kendisinin ve âşıkların o dar ağacında can vermeye gönüllü birer Mansur olduğunu belirtir. Aynı zamanda yılan olmuş nefsin bağrını yarmakta Mansur'a benzediklerine işaret etmiştir.

Bülbüle çektirir âh ile zârı
Pervâneye dâim gösterir nârı
Mecnûn'un Leylâsı Mansûr'un dârı
Ezelden böyledir hûy-ı muhabbet (Dörtlü 10/2)

Zî sehâ hilmi Ali'y-yi Haydâr-ı arslan sıfat
Nefs-i mârın bağrını yarmakta Mansûr olmuşuz (G.52/5)

Dil şehrine kayd olalı sevdâ-yı dilâre
Yaktı beni nâre
Bend eyledi zülfün beni Mansûr gibi dâre
Düşürdü bu zâre
Takdîr-i ezel böyle imiş gayrı ne çâre
Yalvarmalı yâre
Sabreyle gönül hüsn ilinin bâbı açıktır
İhsânı da çoktur (Müst.1/2)

Can eğer sevgilinin uğruna Mansûr gibi fedâ edilecekse kıymeti vardır; sevgilinin hasretinde canın bir önemi yoktur.

Öyle bir cân isterem Mansur gibi berdâr ola
Verseler sensiz bana mühr-i Süleymân istemem (G.20/8)

Nemî – dânem çünân Mecnûn menem ahrâr-ı dervişân
Değil Mansûr-ı yektâ şod hemân berdâr-ı dervişân (G.23/1)

Salih Baba, aşk ateşi ile yanıp kül olan ve sonunda sevgilisine kavuşan bir aşık olduğunu belirtmiştir.

Her bir âşık vâsıl olamaz yârine
Berdâr olmayınca vuslat dârına
Pervâne-veş düşüp aşkın nârına
Mansûr gibi yanıp kül olmayınca (Dörtlü 1/3)

Salih Baba, Mansur'un Allah'tan gelen bir hediye ile bütün varını aşka verip hakîkat kapısını görerek " Ene'l-Hak " dediğini belirtir. Bir beyitinde de " Ene'l-Hak " sözünü Mansur'un değil cân içindeki cânânın ve hattâ ruhunun sultanı olan sevgilinin, sırları keşfederek söylediğini belirtir.

Kimini eyledi mahkûr kimini eyledi ma'mûr
"Ene'l-Hak" söyledi Mansûr olup mesrûr atâsından (K.8/12)

Mansûr "Ene'l-Hak" söyledi, gördü hakîkat dârını
Çıktı aradan kend'özü hep aşka verdi vârını

Mansûr değil cân söyledi cân içre cânân söyledi
Ol rûh-ı sultân söyledi keşfeyleyip esrârını (K.3/1-2)

" Ene'l-Hak " davası güden Mansur'un darağacına çekilerek arzu edilen sevgiliye gittiği belirtilir. Bir başka beyitte de Mansur'un asılması ile sırrının ortaya çıktığı ve velîliğinin anlaşıldığı dile getirilir.

İzhâr idüben eyledi da'vâ-yı Ene'l-Hak
Mansûr'u görün ol dahi berdâr ile gitti (G.15/9)

Gör nice Mansur'u zülfün dârına bend eyledin
Sen de bir kez dâra çık sırrın a'yân olsun da gör (G.41/3)

Şair bir beyitinde Mansûr gibi Ene'l-Hak davası güden fakat samimi olmayan kimseleri eleştirir.

Eyleyen da'vâ-yı Mansûr kande göster dârını
Sen seni yok eyledin yâ kimden aldın vârını (G.12/1)

2. SEYYİD İMÂDEDDİN NESÎMÎ

Salih Baba, Divanında Nesîmî'yi de Mansur gibi en çok bilinen menkıbesi ile işlemiştir.[12] Bir yerde Nesîmî'nin Hz. Muhammed'in nûrunu gördüğünü belirtir. Bir başka yerde de Nesîmî'nin derisinin yüzülmesine telmih vardır. Nesîmî'nin aşk ve muhabbet ateşiyle yanıp Hz. Peygamberin nûrunu gördüğü; birçok belâya mâruz kaldığı ve nihayet öldürüldüğü söylenir.

Görün Nesîmî Hazreti'n nûrunu gördü Ahmed'in
Yüzünde şâb-ı emredin yaktı muhabbet nârını

Soyup akıttılar demi vuslat bulup gitti gamı
Ne sîn'i kaldı ne mîm'i gör âşıkın bâzârını (K.3/4)

Gâh Nesîmî-veş bu cismim cildini üzdürürem
Her belâ çevgânına kalkan oluram kime ne (G.7/7)

Şair bu son beyitte, kendisinin Nesîmî gibi can ve tenini fedâya hazır bulunduğunu, derisini yüzdürmek kasdında olduğunu ve çevgâna benzeyen belâlara kalkan gibi karşı geldiğini söylemektedir.

3. İBRAHİM BİN EDHEM

---

[12] Köprülü, Fuat, age, Ankara 1981.

Salih Baba, Belh sultanın oğlu ve onun tahtının vârisi olan İbrahim bin Edhem'i tacını tahtını bırakarak Hak yoluna gitmesi ile anarken, dervişliğin ancak dünya kıymetlerinden geçerek zamanın Hızır'ı olan bir zâta ulaşmakla mümkün olabileceğini söyler.[13]

Varını yağmaya verip İbrâhim Edhem gibi
Arayıp Hızr-ı zamânı bulmayan derviş midir (G.38/9)

4. MUHYİDDİN ARABÎ

Salih Baba Muhyiddin Arabî'nin de Mansûr ve Nesîmî gibi öldürüldüğünü belirtmektedir. Ancak kaynaklarda Muhyiddin Arabî'nin öldürüldüğüne dâir bilgi bulamadık.

Gör n'eyledi Muhyiddîn'i boğazlanıp aktı kanı
Dosta fedâ kıldı cânı hiç bozmadı ikrârını

Erdi ana hükm-i kazâ dedi "budur bâb-ı rızâ"
Esrâr-ı feth-i Murtazâ bıraktı çok âsârını (K.3/5-6)

Bir beyitte Muhammed Sami, devrin Şeyhü'l-Ekber'i olarak nitelenir, yani bu unvanla anılan Muhyiddin Arabî'ye benzetilir.

Şeyhü'l-ekberdir efendim bu asırda şüphesiz
Böyle bir âlî makâma gelmeyen derviş midir (G.38/11)

5. ŞEYH ABDÜRREZZÂK (ŞEYH-İ SAN'ÂN)

Salih Baba Yemen'de yaşamış olan şeyh Abdürrezzak'ın Anadolu'daki bir Rum kızına âşık olması ve kızın, onu kabul etmesi için ileri sürdüğü şartlardan domuz çobanlığı yapması ve birçok sıkıntıya katlandığına telmihte bulunmuştur.[14]

---

[13] Pala, İskender, age, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000.

[14] Onay, Ahmed Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Ankara 1992.

Duhter-i tersâ yüzünden tâ Yemen'de berk urup
Âhiri güttürdü hınzîri Mürşid-i San'â'ya aşk (G.18/8)

Erişti Sâmî-yi sultân berâber dilber-i rûhân
Değil yalnız Erzincân, Yemen San'â'da yangın var (G.29/10)

6. ABDURRAHMÂN-I TÂĞÎ VE SİLSİLEDEKİ DİĞER ZÂTLAR

Salih Baba, Divanında tarîkatının büyük velîlerine de yer vermiş ve onları övmüştür. Bir beyitinde Abdurrahman-ı Tâğî'nin Muhammed Sâmî'nin şeyhi olduğunu belirtir. Muhammed Sâmî ise Salih Baba'nın şeyhidir. Salih Baba çeşitli tasavvufî ifadelerle Abdurrahman-ı Tâğî yi birkaç beyitte övmüştür. (Muh.8/9) (Dörtlü 8/4)

Pîr-i Tâğî şeyhimizin şeyhidir hem Sâlihâ
Rûz u şeb gözler bizi Me'vâ'de Allâh aşkına (G.1/9)

Pîr-i Tâğî Hazreti'nin vechinden nikâb
Pîr-i Sâmî Hazretin cezbeyledi illâya aşk (G.18/9)

Ki Hâlid ü Seyyid Tâhâ fedâ cân Sıbğatullâh'a
Pîr-i Tâğî gibi şâha kemer-bes-vârî dervişân (G.23/9)

Divanda Abdurrahman-ı Tâğî'nin dışında Salih Baba'nın tarikatına atfedilen silsilede geçen isimlerden bazıları övgüyle anılır. Bu isimler Hz. Peygamberden başlayarak belirli bir târihî sıra içinde verilir. Şöyleki; Hz. Ebûbekir, Selmân-ı Fârisî, Bahâeddin Nakşibend, Abdulkâdir Geylânî, Şeyh-i Memdûhî, Mevlânâ Hâlid, Seyyid Tâhâ, Seyyid Sıbğatullâh'dır. (Mur.3/5), (Muh.8/7) (G.3/29) (Mur.3/7)

Nebî Sıddîk u Selmânî Behâe'd-dîn ü Geylânî
Şarâb-ı aşk-ı Sübhânî içer huşyâr-ı dervîşân (G.23/8)

Himmet-ı evliyâ bize yâr iken
Şâh-ı Nakşıbendî ser-hünkâr iken
Seyyid Tâhâ Sıbğatullâh vâr iken
Kâbe kavseyne dek seyrânımız var (Dörtlü 8/9)

7. MUHAMMED SÂMÎ

Şair Muhammed Sâmî'ye Divanında fazlaca yer vermiştir. Onu kimi zaman tasavvufî söylemlerle, kimi zaman mecaz ve istiarelerle, kimi zaman da zatına özgü nitelikleriyle övmüştür. Ancak Muhammed Sâmî isminin geçtiği birimlerden sadece birkaçı, yalnız bir menkıbeye işaret eder. Muhammed Sâmî hakkında sadece bir menkıbenin söylenmesi ve isminin Divanda çokça zikredilmesinden dolayı hayatı ve şahsiyeti hakkında bulabildiğimiz bilgileri burada kısmen anıyoruz.

Muhammmed Sâmî neseben Erzincânî ve Kırtılzâde denmekle mâruf İbrahim Efendinin oğlu olup (H. 1264) yılında doğmuştur. Asıl adı Muhammed, mahlâsı ise Sâmî'dir. Belde müftüsü Kiremitçizâde Sâlih Efendi'den ders okumuş, sonra Erzincan ulemâsından Hacı Sıddık Efendi'nin ders halkasından ilim tahsil ederek icazet almıştır. Daha sonra ilmini derinleştirmek için İstanbul'a giderek orada bir müddet ders okuduktan sonra Hınıs kasabası Rüşdiye mektebinde " Mülkiye muallimliği " yapmıştır.

Muhammed Sâmî, ilim hayatının yanında tasavvuf hayatına da önem vermiştir. Önceleri Kâdirî şeyhlerinden Süleymâniye'li Şeyh Abdurrahman Efendi'den Kâdirî, sonra da Hoca Mustafa Fehmi Efendi'den Nakşî tarikatını ahz u telakkî etmiş ve burada çeşitli vazifeler yapmıştır. Takrîben (H. 1300) senesinde Hınıs ta muallim iken Abdurrahman-ı Tâğî'nin hizmetine girmiş ve bir yıl içinde (H. Ekim 1301) onun ekmel halîfesi olarak Erzincan'a dönmüştür.

Erzincan'a döndükten sonra bir daha resmî memuriyet almamıştır. Daha sonra Erzincan'ın dışında bir tekke ve külliye kurarak irşad vazifesine devam eder. Tekke ve zâviyeler kapatılınca bu külliyeler vakıflar idaresine devredilmiştir. Muhammed Sâmî bir zaman Erzincan'lı hocaların haksız, yersiz ithamları ve şikâyetleri yüzünden altı ay kadar sadece Erzincan'da ikâmete memur edilir. Dördüncü Ordu Komutanı Zeki Paşa'nın kemâline şehâdet eden yazısı üzerine Sultan 2. Abdulhamid serbest emrini gönderir.

Hacca gitmek üzere İstanbul'a gider. Sarayda bulunan Hah'lı Mustafa Paşa'nın tavassutuyla Sultan Abdulhamid ile Yıldız Sarayı'nda görüşür. Hediye olarak verilecek olan para teklifini reddeder ve fakirlere vermek üzere sadece altmış lirayı kabul eder.

Zâhir ve bâtın ilimlerine sahip olan Muhammed Sâmî Efendi'nin kütüphânesinde üç bin kitap olduğu da kaynaklarda belirtilmiştir. Kabir taşında " Nakşî Şeyhlerinden Şeyh Muhammed Sâmî Kırtıloğlu 1264-1330 " ibaresi yazılıdır. [15] Kaynakalarda Muhammed Sâmî hakkındaki bilgiler bununla sınırlı değildir. Menkıbevî husûsiyet ihtivâ eden rivayetler de vardır.

Salih Baba, şeyhinin Hz. Muhammed'in vârisi olduğunu söyler.

Vâris-i hatmü'n nübüvvet Pîr-i Sâmî Hazreti
Sâyesinde Sâlihem nâdâne sanma bizleri (G.13/6)

Pîrimiz Hazret-i Sâmî senin varislerindendir
'Ulüvv-i himmeti hem şânı sensin yâ Resûlallah (G.9/8)

Hakîkatte vekîl-i Mustafâ'dır
Muhabbetle derûnu pür-safâdır (Mes.2/26)

İki beyitte, Pîr-i Sâmî'nin kemâlini ve büyüklüğünü görmeyenin hakîkatte kör olduğunu ve onun ebedî hayatın mimarı olduğunu söyler.

O kim a'mâ durur çeşm-i basîri
Göremez Pîr-i Sâmî gibi cânı (K.6/23)

Sâmî gibi cânı görün, ol dürr ü mercânı görün
Vechinde îmânı görün mülk-i bekâ mîmârını (K.3/13)

Salih Baba şeyhinin ilminden ve kemâlinden doğan büyüklüğünü belirttikten sonra sahte şeyhlere îtibar edilmemesini söyleyerek, onun gibi ilim ve kemâl sahibi bir zâta bağlanılmasnı ister.

---

[15] Kuyumcu, Fehmi, age, Ankara 1979.

Hem şerî'at, hem tarîkat, hem hakîkat kâmili
Hakk ile icrâ eyler bu yolda gayreti (K.1/17)

Sakın ümmî olan şeyhin sözüne aldanıp kanma
Pîr-i Sâmî gibi her bir ulûma şâmil olmaktır (G.35/7)

Şair bir dörtlüğünde, Pîr-i Sâmî'yi bir tabibe benzetir. O, âşıklar tabîbinin kapısına gitmiştir Salih Baba.

Dertliyem derdinden Hazret-i Sâmî
Sen tabîb-i âşıkâne gelimişem
Kabûl-i Hazret kıl işbu gulâmı
Zâtın gibi âlî-şâne gelmişem (Dörtlü 7/1)

Salih Baba mürşidini Hz İbrahim'e benzeterek nefsini mürşidine teslim ettiğinden dolayı kendisini de Hz İsmâ'il'e benzetir.

Hazret-i Pîr'im delîlimdir, halîlimdir benim
Dil sarâyı ravza-i beyt-i celîlimdir benim
Ana teslim ettiğim nefs-i zelîlimdir benim
İnkıyâd ettim bıçağa uymuşam İsmâ'il'e (Mur.1/3)

Şair, şeyhini, sahip olduğu güzellik unsurları itibarıyla Hz Yusuf'a benzetir.

Yûsuf-ı Ken'ânî hüsnün aklımı yağma eder
Dişlerin dürr ü mücevher sohbetin cândan lezîz (G.51/2)

Muhammed Sami, mânevî tasarrufu olan, ledün ilmine sahip olması sebebiyle de hakikatin rehberi olması bakımından Hızır'a benzetiltir.

Bu asrın Hızr'ıdır hem serveridir
Hakîkat şehrinin hem rehberidir (Mes.2/24)

Ol arada bir Hızr-ı zamân tuttu elimdem
Aldı beni bir menzil-i sahrâya düşürdü (G.48/6)

Salih Baba şeyhini gönlünün dertlerine derman olması ve kendisini gerçek sevgilisine ulaştırmasını ümîd etmesi yönüyle Hz Lokmân'a benzetmiştir.

Cânım demem ben bu tendeki câna
Eğer vâsıl eylemezsen cânâna
Âhir bu derd beni eyler dîvâne
Dermân için sen Lokmân'e gelmişem (Dörtlü 7/5)

Şair, Muhammed Sâmî'yi, kendisinin kötülükleri emreden nefsi ile ruhu arasında bir sed kurmasından dolayı, iki kavim arasına set yaptığı rivâyet edilen İskender-i Zülkarneyn'e benzetir.

Pîrim İskender olup Yecûc-ı seddim bağladı
Görmedim böyle cihangir Sâmî-yi Mevlâ gibi (K.5/15)

Salih Baba şeyhinin her derde derman olduğunu, özellikle Hz. Muhammed'in ve Hz.İsa'nın kendilerine has husûsiyetlerinden nişaneler taşıdığını tekrar tekrar belirtir.

Gelir bûy-ı Muhammed gül yanağından senin şâhım
Dem-i 'Îsâ zuhûr eyler dudağından senin şâhım (G.21/1)

Muhammed nûrudur nûrun demin rûh-ı Mesîhâ'dır
Döner çarh-ı felek durmaz senin aşk-ı hayalinden (G.22/3)

Nûr-ı Ahmed'le boyandın hem dem-i 'Îsâ ile
Vuslatınla bizleri kıl cümle şâdân el-meded (G.6/7)

Dahi sen ibn-i Âdem'sin dem-i 'Îsâ'ya hemdemsin
Cemî-i derde merhemsin bilirsin her mu'ammâyı (K.4/6)

Şeyhinin konuşması, İsa Peygamberin nefesi gibi hayat bağışlayıcıdır.

Nutkun Mesîhâ'nın demi âşıkların olmaz gamı
Sun bizlere câm-ı Cem'i bu denli atşân sendedir (G.37/9)

O, İsrâ gecesinde yaşanan olaylara vakıftır ve 'Îsa'nın nefesinin niteliklerini bilir.

Şeb-i İsrâ'ya mahrem râ dem-i 'Îsâ'ya hemdem râ

Cemî´-i derde merhem râ Pîr-i Sâmî-yi dervişân (G.23/11)

Salih Baba, şeyhini Hz. Ali'ye benzeterek onun gibi hem ilimde hem de yiğitlikte bir sultân olduğunu söyler. Şeyhinin devrin en büyük zâtı olduğunu, kutupluk mevkiinde bulunduğunu dile getirir.

Zümre-i uşşâkın Şâh-ı merdân'ı
Âlem-i ekvânın kutb-ı zamânı
Buldum Pîr-i Sâmî gibi sultânı
Cümle dertlerime dermân eyledi (Dörtlü 4/5)

Hakîkat erleri çoktur bu gülzâr-ı cihân içre
Muhammed Pîr-i Sâmî'dir kamunun Şâh-ı merdânı (G.10/7)

Bir beyitte şeyhini, Şeyhü'l-Ekber namı ile anılan Muhyiddin Arabî'ye benzetir şair:

Şeyhü'l-ekberdir efendim bu asırda şüphesiz
Böyle bir âlî makâma gelmeyen derviş midir (G.38/11)

Salih Baba hemen hemen her fırsatta şeyhinin büyüklüğü ile övünür ve birçok beyitinde ona sadakatle tâbi olanların nihâyetsiz nimetlere gark olduklarını belirtir.[16]

Kuvve-i kudsiyesiyle cümle irşâd eyledi
Kim ki destinden tutup sıdk ile kıldı bî´at i (K.1/16)

Sâmî gibi sultâna sıdk ile bî´at eden
Ol rûy-ı Muhammed'deki envâr ile gitti (G.15/13)

Pîr-i Sâmî Hazretine sıdk ile bî´at eden
Keşf olur sırr-ı hakîkat mazhar-ı esrâr olur (G.42/ 6)

---

16 K.2/16, G.1/18, G.2/8, G.5/11, G.8/8, G.11/6, G.12/10, G.28/6, G.31/3, G.34/8, G.38/10, G.43/6, Mur.3/8, Muh.5/5, Dörtlü.8/10.

Şair, tasavvuf terbiyesinin tabiî yansıması olarak şeyhini en büyük delili ve rehberi olarak kabul eder.

Sâmî gibi var serverim pîrim delîlim rehberim
Bir âsî Sâlih kemterim vasf eylerem güftârını (K.3/16)

Delîlim, rehberim, pîrim Muhammed Hazret-i Sâmî
Şarâb-ı vahdeti sun kim yürek yandı harâretten (G.25/13)

Pîrimiz Hazret-i Rehber Muhammed Sâmî-yi Server
Kamu uşşâkı mest eyler yüzü Şemsü'd-Duhâ'dır pîr (G.39/9)

Divanda Pîr-i Sâmî ile ilgili beyitler buraya doğrudan ya da yer gösterek aldıklarımızdan ibaret değildir. Salih Baba her fırsatta Pîr-i Sâmî'yi çeşitli ifâde tarzlarıyla övmüştür. Biz örnek olarak seçtiğimiz bu birimlerle yetinerek diğer birimlerin yer ve numaralarını vermeyi tercih ediyoruz.[17]

Divanda bahsi geçen menkıbeler arasında en dikkate değer olanı Muhammed Sâmî menkıbesidir. Bu menkıbenin özelliği Salih Baba Divanı'nın nasıl yazıldığına dair tek rivâyet olmasıdır. Bu rivayetin dışında muhalif bir rivayet bulunamadığı ve bu rivayetin vakâ kurgusunun kendisine has husûsiyetleriyle fevkalâdelikler taşıması sebebiyle buraya aynen alıyoruz.

Muhammed Sâmî Hazretleri'nin sohbetlerinde huzurundan eksik etmediği, zaman ve zemine münâsip düşen, sohbetlerin tazelenmesine vesile olan beyitleri o anda ve yerli yerinde söylemede büyük maharet gösteren Müezzin Salih veya bir gözü özürlü olduğundan halkın " Kör Salih " dediği bir müridi vardı. Nota ve mûsikî usullerine vâkıf olarak fevkalâde etkili bir sesle sohbet ortamına göre beyit söyleyen bu Müezzin Salih ile çekingen, ümmî, içine kapalı bir çilingir ustası olan Salih, aynı mahhalle sakini olarak birbirlerine hal hatır sorar, arkadaşlık ederlerdi. Bir defasında aralarında konuşurken:

---

[17] K.1/15, K.4/15, K.5/1, K.5/15, K.7/67, K.8/15, K.9/2, K.9/43, K.9/46, G.1/1, G.3/6, G.4/5, G.6/1, G.14/8, G.16/8, G.17/12, G.20/11, G.21/8, G.23/10, G.24/11, G.26/2, G.27/6, G.30/12, G.31/9, G.32/7, G.33/8, G36/1, G.36/13, G.37/10, G.40/6, G.41/8, G.44/8, G.45/9, G.46/6, G.47/5, G.48/9, G.49/11, G.50/8, G.50/9, G.50/11, G.51/6, G.52/8, Mur.1/6, Mur.2/6, Mur.4/1, Muh.1/6, Muh.2/6, Muh.3/7, Muh.4/5, Muh.6/5, Muh.7/7, Muh.8/1, Muh.8/6,

-" Bir gün sen bizim şeyhin sohbetine gel, bir gün de ben senin şeyhinin sohbetine geleyim. Hangisinin sohbetinden lezzet alırsak ve içimizde ısınma olursa ikimiz de o şeyhin tarikatına girelim." diyen Müezzin Salih'in teklifi üzerine Salih Usta bir gün Kırtıloğlu dergâhında sohbet dinler. İkinci günü kendi şeyhinin sohbetinde bulunacakları yerde yeniden Pir-i Sâmî'nin sohbetinde bulunurlar. Salih Usta böylece bir daha eski tarikatına dönmez. Bu şekilde Kırtıloğlu dergâhına intisâb eden Salih Usta, sessiz, mahcup ve bilgisiz bir kimse olarak sohbethanenin arka taraflarında köşe bucak gizlenir kimse ile temas etmemeye çalışır, kendi halinde oturur, gölge misali gelir ve gider.

Salih Usta için biteviye hareketsiz geçen günlerin birinde Yunus Emre, Niyâzi Mısrî ve Kuddûsî Baba gibi büyüklerin hikmetli şiirlerinden beyit ve kıtaların okunmakta olduğu sohbethanede Aktar Hacı İbrahim Ağa:

- " Efendim, bizim kolun büyüklerinde de şairler olsaydı da onların şiirlerini okuyup kendi usül ve âdâbımızın safâsı ile feyizyâb olsaydık, siz de bir şeyler yazsaydınız! " deyince Pîri Sâmî Hazretleri:

- "Oğlum, bu bir himmet ve zuhûrat işidir. Şiiri bizim Sâlih bile söyler. . ." buyurarak eli ile de arka tarflarda gizlenecek yer arayan Salih Usta'ya işaret edince, Salih'in gönlü, bilip duymadığı acayip bir varidat ile dolarak hemen o anda irticalen şiir söylemeye başlar ve yine o anda " Fenâ " ya kavuşur. Bu varidatı, vehbî hal ve ilimle söylediği şiirleri, Pîri Sâmi Hazretlerinin:

- " Yeter Salih ..." demesine kadar devam edip tamamlanmış ve bu emirden sonra da başladığı gibi kesilmiştir. Salih Baba, divanın birçok yerinde bu duruma işaret eder.

Söyleyen Sâlih'tir ammâ söyleten Sâmî'durur
Bulmak istersen birâder böyle bir sultân ara (G.2/11)

İlm-ü hikmet sözlerinden dem urursun Sâlihâ
Bilmezem senden midir yâ bahr-i ʻirfândan mıdır (G.32/9)

Pîr-i Sâmî sâyesinde çok muaʻmmâ söylerem
Sâlih'i eylerse şâhım ehl-ʻirfân el-meded (G.6/9)

Müs.1/4, Müst.1, Mes.1/40, Mes.2/40, Mes.2/23, Mes.2/31, Dörtlü.1/6, Dörtlü.2/7, Dörtlü.3/6, Dörtlü.7/7, Dörtlü.8/2, Dörtlü.8/5, Dörtlü.9/7, Dörtlü.10/3, Beşli.1/14, Beşli.1/15, Beşli.2/7.

Menem Sâlih hulûs ile gulâm oldum kapısında
Memât iken hayât buldum olup dîvânıma bâis (G.44/8)

Fusûsun bahridir şâhım Muhammed Sâmî'nin kalbi
Zuhûr etmiştir enhârı bu abdinden akar her an (K.9/3)

Senin sâyende Sâlih'tir bu Sâlih
Ki senden gayrı yoktur mihribânı (K.6/32)

Pîr-i Sâmî şeyhimizdir ben bir ednâ Sâlih'em
Sâyesinde vâsıl-ı cânân oluram kime ne (G.7/14)

Bu Sâlih sâye-i Sâmî'de yâ Râb kâm-yâb olsun
Diler kim aynına çeksin basîret tûtiyâsından (K.8/16)

Tutup destin seni makbûl-ı dergah eyledi Sâlih
Sözü Hak kavli mutlak zî-hayâ sâhib-vefâdır pîr (G.39/10)

II. BÖLÜM

SÛRE, ÂYET VE HADİSLER

A. SÛRE VE ÂYETLER

Salih Baba Dîvanı'nda Kur'ân-ı Kerim'de bulunan bazı âyetlere yer verilmiştir. Bu âyetlerden bazıları doğrudan zikredilmiş bazılarına ise telmihte bulunulmuştur. İçinde bir âyete doğrudan ya da kısmî iktibas yoluyla işarette bulunulan birimlerden gerekli gördüklerimizi şahsiyetler bölümünde ele aldık. Bunun dışında kalan âyetleri ise şairin birimlerde kastettiği anlama işaret etmekten başka, âyetlerin Kur'ân-ı Kerim'deki sıralarına göre ele almayı; birimlerde anlam açıklığı sağlamak arzusuyla da âyetin meâlini vermeyi uygun bulduk.

1. FÂTİHA SÛRESİ

Kur'ân-ı Kerim'deki ilk sûre olan Fâtiha sûresi aynı zamanda Kur'ân-ı Kerimin en çok okunan sûresidir, Mekke'de inmiştir. Seb'ul Mesânî, Ümmü'l-Kitâb gibi isimlerle de anılan bu sûreyi Salih Baba mürşidinin yüzüne benzetmiştir. Bir yerde Hz. Peygamberin evlâtlarını ve ashâbını Fâtiha ile yâd etmek gerektiği söylenmiştir.

Yüzün Seb'u'l-Mesânî'dir dehânın ma'den-i hikmet
Lisânın nutk-ı Hak söyler bilen yoktur zebânından (G.22/2)

Sûre-i Seb'u'l-Mesânî'dir yüzü hem şüphesiz
Oku " لا خوف " âyetini sûret-i insâna bak (G.17/4)

Hem yüzün Seb'u'l-Mesânî kenz-i vahdet kalbiniz
Hâfiz u hıfz u emânet sensin ey cân el-meded (G.6/4)

Sûre-i Seb'u'l-Mesânî dilberin vechindedir
Nakş-ı insândan mıdır ya sun'-ı Rahmân'dan mıdır (G.32/3)

Sad hezârân âlini evlâdını eshâbını
Fâtihayla yâd edelim kıla Hak çok rahmeti (K.1/3)

2. BAKARA SÛRESİ

Salih Baba Divanı'nda Bakara sûresine ait âyetler tamamen veya bir kısmıyla iktibas edilerek yer almıştır. Bu birimlerdeki âyetler Hz. Âdem'e esmânın öğretilmesi, Allah'ın velî kulları için korku olmadığı, Hz. Cebrâil'in Hz Muhammed'e ilâhî aşkı öğretmesi ve Kur'ân-ı Kerîm'i indirmesinin yanında Allah'ın mekândan münezzeh olduğuna dair âyetlerdir.

Âyet 31

"Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra onları önce meleklere arzedip: 'Eğer siz sözünüzde sâdık iseniz şunların isimlerini bana bildirniz.' dedi."

Mesnevî " kün " emrinin sırlarını anlatmaktadır. Âdem'e öğretilen isimleri birbir sayıp dökmektedir.

Fâtih-i esrâr-ı sırr-ı kün fekândır Mesnevî
"علم الاسماء" yı hem birbir beyândır Mesnevî (G.16/1)

Dervişlik, sözsüz ve sessiz bir tarzda " alleme'l-esmâ " nın anlamına dair işaretleri kavramaktır. Bu ise nihayette, insanı mutlu kılacaktır.

Harfi savtı olmayan bir şehre basmayıp kadem
"علم الاسماء" rumûzun bilmeyen derviş midir (G.38/3)

Bil tasavvuf Hak seni benlikten âzâd eyleye
"علم الاسماء"ya mazhar eyleyip şâd eyleye

Keşf olup sırr-ı hakîkat gönlün âbâd eyleye
Akl-ı küll sensin gönül Levlâk senin şânındadır
Her ne var a'lâ vü esfel cümle dîvânındadır (Muh.7/3)

Âyet 38

" Dedik ki: 'Hepiniz cennetten inin. Eğer size bir hidâyet gelir de her kim hidâyetime tâbî olursa onlar için herhangi bir korku yoktur ve onlar üzüntü çekmezler'."

Sûre-i Seb'u'l-Mesânî'dir yüzü hem şüphesiz

Oku " لا خوف " âyetini sûret-i insâna bak (G.17/14)

Görüldüğü gibi doğrudan âyetin anlamına işaret edilmektedir.

Âyet 57

" Ve sizi bulutla gölgeledik, size kudret helvası ve bıldırcın gönderdik ve 'Verdiğimiz güzel nimetlerden yiyiniz.' (dedik)..."

Götür yüzden hicâbını kılıp âşıkların bayram

Görüp rûyunda hem mâhı yesinler menn ü selvâyı (K.4/5)

Yukarıdaki beyitle, İsrâiloğullarına kudret helvası ve bıldırcın eti verilmesine işarette bulunulmuştur.

Âyet 115

" Doğu'da Allah'ındır, Batı'da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır. Şüphesiz Allah geniştir, bilendir. "

Bu âyetin sırrı Hz. Muhammed'in nurundan kavranmıştır. Bu sırrı idrâk eden kimse, her baktığı yerde hakikî sevgiliyi görecektir.

"ثم وجه الله" sırrın nûr-ı Ahmed'den görüp

Seyredip vahdet yüzünden kesret-i binâ gibi (K.5/6)

"ثم وجه الله" sırrından haberdâr olanın

Kande baksa nâzırı manzûru hep dîdâr olur (G.42/3)

3. ÂL-İ 'İMRÂN SÛRESİ

Âyet 185

" Her nefis ölümü tadacak ve ecirleriniz ancak kıyâmet günü tamamlanacak. O vakit kim ateşten uzaklaştırılır da cennete konursa işte o murâdına ermiştir. Yoksa dünya hayatı aldatıcı menfaatten başka bir şey değildir."

Ölmeseydi birbirin yerdi cihân halkı kamu

Hazret-i Hakk'ın bize bu âlî-ihsânı adem (K.7/52)

4. A'RÂF SÛRESİ

<u>Âyet 172</u>

"Kıyamet günü 'Biz bundan habersizdik' demeyesiniz diye Rabbim Âdem oğullarından onların bellerinden zürriyetlerini aldı ve onlara dedi ki: 'Ben sizin rabbiniz değil miyim ? ' (Onlar da) ' Evet (rabbimiz olduğuna) şâhit olduk ' dediler."

Beşer dilberlerinden bir güzel saydına gelmiştin
Seni sayd eyledi dünyâ unuttun ahd ü peymânı (G.10/3)

Unuttun ahd-i mîsâkı cemâli nûr-ı müştâkı
Ne çok sevdin bu âfâkı geçemezsin hevâsından (K.8/3)

Tâ elest bezminde ikrâr eylemişler âşıkân
Rü'yet-i dîdâra teslîm eylemişler varını (G.12/6)

Bilen yok hasb-i hâlimden usandım tatlı cânımdan
Cüdâyım âşiyânımdan şeb-i gayyâya düştüm ben (K.10/3)

Bu beyitlerde belirtmiş olduğumuz âyete doğrudan telmihte bulunulmuştur. Türk edebiyatında umûmî adıyla " bezm-i elest " olarak bilinen bu olay âyette belirtildiği şekilde meydana gelmiştir. Beyitler de yapılan telmihlerin hareket noktaları " ahd-i peymân, ahd-i mîsâk, elest bezmi, âşiyân " kelimeleridir. Şair dünya hayatına, dünyada ebedî kalacakmış gibi dalan ve ezelde Allah'a verdikleri sözü unutanların pişmanlıklarının daha hayatta iken başlayacağını; bu pişmanlığa düşmemek için ezelde verilen sözün hatırlanması gerektiğine işaret etmiştir.

5. İSRÂ SÛRESİ

Salih Baba genel anlamda İsrâ sûresini, İsrâ ve Mi'râc olayının hakikat derecesini belirtmek için ele almıştır. (bkz. Hz. Muhammed)

Dil şehrine nakş olmayıcak hubb-ı cemâli

Hem sûre-i İsrâ'daki seyrân ele girmez (G.49/10)

Ol serverimiz Ahmed ü Mahmûd u Muhammed
Ol sûre-i İsrâ'daki esrâr ile gitti (G.15/10)

<u>Âyet 85</u>

"Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: 'Ruh Rabbimin emrindendir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir'."

Sordular rûhdan Rasûlullâh cevâbın vermedi
Ol Ebu'l-Ervâh iken setrettiği hemyâna bak (G.17/5)

Hak "قل الروح من امر ربى" buyurmuş iken
Kendi kendinden çıkarıp söyleyen süfyân'a bak (G.17/7)

Yahudi'ler ve Mekke müşrikleri Hz. Muhammed'i sınamak için ruh, Ashâb-ı Kehf ve Zülkarneyn'den sorarlar. Ashâb-ı Kehf ve Zülkarneyn kıssaları anlatılmış fakat ruh meselesi tam olarak açıklanmamıştı. Salih Baba âyetin bir kısmını doğrudan zikrederek kıssaya bir telmihte bulunmuştur. (bkz. Hz. Muhammed)

6. KEHF SÛRESİ

<u>Âyet 49</u>

" Kitap ortaya konmuştur. Suçluların onda yazılı olanlardan korkmuş olduklarını görürsün. 'Vay halimize' derler, 'Bu nasıl kitapmış küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın (hepsini) sayıp dökmüş. ' Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez."

İllet ile zillet ile ömrünü kıldın hebâ
Okunup defterlerim hatmü'l-kitâb olsun da gör (G.40/3)

Âyetlerin genel karakterlerine ve işlemiş olduğu konulara baktığımız zaman beyitlerde âyetlere ilişkin kısmî iktibaslar hemen göze çarpmaktadır. " Hatmü'l-kitâb " tamlaması âyetlerden yapılan kısmî iktibaslardan birisidir.

7. TÂHÂ SÛRESİ

Bu sûrenin iki âyetinden kısmen iktibâs yapılmıştır.

Âyet 5-6

" Rahmân Arş'a istivâ etmiştir. (O Rahmân Arşı hükmü altına almıştır.) Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan şeyler ile toprağın altında olanlar hep onundur. "

Sana şeyhin yeter bürhân içip vahdet meyinden kan
Haber al sırr-ı " الرحمن على العرش استوى " sından (K.8/9)

Ten ile âbım türâba nâr ile bâdım hevâ
Cânımı cânâna verdim aradan çık sivâ
Nokta-i sırrım semâ " الرحمن على العرش استوى "
Kabz için ihtiyâcım kalmadı Azrâ'il'e (Mur.1/5)

İsm-i zâtın mazharı fevka'l-ûlâ " تحت الثرى "
Zîr ü bâlâ hep ma'âdin bahrinin kânı adem (K.7/9)

Beyitlerde Tâhâ Sûresinin beşinci âyetinin tamamen alındığını görüyoruz. Altıncı âyetin ise sadece bir kısmı alınmıştır. Bu beyitlerde Salih Baba, Allah'ın Arş'ı ve kâinâtı kuşattığına, yüce ve âdî olan her şeyin Allah'ın isimlerine mazhar olduğuna; yerdeki ve gökteki madenlerin kaynağının yokluktan geldiğine, işaret etmiştir.

8. NÛR SÛRESİ

Divanda, bu sûrenin bir âyetinden iktibâs yapılır.

Ayet 35

"Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun temsîli, içinde lamba bulunan bir kandil gibidir. O lamba bir billur içindedir; o billur da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da batıya da nisbet edilemeyen mübârek bir ağaçtan, yani o ağaçtan çıkan yağdan tutuşturulur. (Bu öyle bir ağaç ki)Yağı neredeyse ateş değmese dahi ışık verir. (Bu ışık) nûr üstüne nûrdur. . . ."

Muhammad Sâmî'dir ismin ki yoktur nokta sultânım
Şehâdet mazharı " نور على نور " un çerâğından (G.22/9)

Şair, yukarıdaki beyitte, şeyhi Muhammed Sâmî'nin ilâhî hakikatlerin zuhûr ettiği yer olduğunu ve bunun da " nûrûn ʹalâ nûr " kandili sayesinde gerçekleştiğini söyler.

9. KASAS SÛRESİ

Bu sûrenin bir âyetinden iktibâs yapılır.

Âyet 88

". . . Ondan başka ilah yoktur. Onun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm onundur ve siz ona döndürüleceksiniz."

Men ʹaref sırrına vâkıf olmak istersen eğer
" كل شيء هالك " de nefha-i Rahman ara (G.2/3)

" كل شيء هالك " fermânını icrâ eder
İki yüzden celb eder aslına insânı adem (K.7/22)

Salih Baba bu beyitlerde âyetin bir kısmını doğrudan zikrederek "Men ʹaref " sırrına (bkz. Hadisler) ermek isteyenlerin, bu dünyada her şeyin mutlaka yok olacağını bilmesi gerektiğini belirtmiştir.

10. AHZÂB SÛRESİ

Sûrenin 56. âyetinde " Şüphesiz Allah ve melekleri Peygambere salât ederler. Ey îmân edenler! Siz de ona salât edin ve gönülden teslim olun." ifade edilen salât etme emrine bir işaret bulunabilecek birimlerin varlığına zayıf bir işarette bulunmak mümkün. Ancak bunun tasavvuf terbiyesinin sonucu olarak söylendiğini de belirtebiliriz.

11. YÂSÎN SÛRESİ

Âyet 82

" Onun işi, bir şey yaratmak istediği vakit sadece "Ol " demektir ve o şey hemen olur."

Arapça'da kef ve nûn harfleri bir araya gelirse " Kün! " emrini meydana getirir ki Türkçesi "Ol " demektir. Allah bir işin olmasını murâd edince " Kün! " şeklinde emreder. Allah'ın irâdesine "Kâf u nûn" ya da "Kün!" de denilir. Buraya almış olduğumuz beyitlerde genel olarak Salih Baba, âyetin belirtmiş olduğumuz kısmını alarak kâinât ve onun özü olan insan üzerinde genel bir değerlendirme yapmıştır.

Vâsıta oldu arada Hazret-i Rûhu'l-Emîn
Kenz-i mahfî'den zuhûru Kâf-ı Kur'ân-ı adem (K.7/39)

Salih Baba bu beyitinde Hz Muhammed'e Kur'ân-ı Kerîm'in inmesinin sebebinin " Kenz-i mahfi " hadisinin olduğunu (bkz. Hadisler) ve bu olayın zuhûr etmesi için gerekli olan emrin ise " Kün! " şeklinde çıktığını belirtmiştir.

Yokluk, şekil ve renk giysisini " Kâf ve nûn " yani " Kün! " (Ol) emriyle giymiştir." Kün fekân " dan geçmeyen, varlık süsünden sıyrılmayan gönlünü aydınlatamaz. Ancak bu sırra ermek imkânsızdır; maksat aşka ermektir.

Nefha-i Rahmânî'den açıldı meydân-ı adem
Kâf u nûn emriyle giydi şekli elvânı adem (K.7/1)

Her kim bu meyden içmedi âğ u karayı seçmedi
Hem kün fekân'dan geçmedi bulmadı dil envârını (K.3/9)

Kün fekân'ın sırrına ermek ne hâcet bizlere
Aşka ermektir murâdım nâm u nişân istemem (G.20/3)

Gönlü saf dervişler, gezdikleri her yerde can u gönülden " Ol " emrinin anlamını okurlar.

Olardır meşreb-i sâfî
Gezerler her bir etrâfı
Gönülden nûn ile kâfı
Okur cân u dili derviş (Dörtlü 9/4)

Kün emriyle mest olduğunu belirten Salih Baba; dünya " Kün! " emriyle dönen bir dolaptır, her şeyi öğüten bir değirmendir, der. Bu hikmetli işin anlamı " Kün! " sözünden daha derindir.

Kün fekân emriyle döner bir dolab
Öğütür âlemi misl-i âsiyâb
İnceden incedir olunmaz hisâb
Çok hikmet var Kün fekân'dan içeri (Dörtlü 6/3)

12. SÂD SÛRESİ

Bu sûrenin bir âyetinden alıntı yapılmıştır.

Âyet 72

"Artık onu tamamlayıp içine ruhumdan üfürdüğüm zaman kendisi için derhal secdeye varın."

"نفخت فيه من روحى" hitâbı

Kime geldi, sözüme ver cevâbı (Mes.1/12)

Hz. Âdem'in yaratılışı ile ilgili söz, ona ruh üflendiği hususu Hz. Muhammed'e bildirilmişti. Şair bu konuya değinmektedir.

Divanda Hz. Âdem'in yaratılmasına ilişkin birçok beyit söylenmiştir. Bu beyitlerden bazılarında zikretmiş olduğumuz âyetin bir kısmı iktibas edilerek beyitler söylenmiştir. Bu konu ile ilgili beyitleri şahsiyetler bölümünde zikkrettik. (bkz. Hz. Âdem)

13. CÂSİYE SÛRESİ

Bir beyitte, sûrenin bir âyetinin anlamına uygunluk vardır.

Âyet 23

" Hevâ ve hevesini tanrı edinen ve Allah'ın bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne perde çektiği kimseyi gördün mü ? Şimdi onu Allah'tan başka kim hidâyete erdirebilir ? Hâlâ ibret almayacak mısınız ? "

Hevâ-yı nefsine tâbî olanlar
Bular kande bulur dârü'l-emânı (K.6/10)

Salih Baba bu beyitinde, âyetin anlamına işarette bulunmuştur. Nefsine uyan kimseler kurtuluşa eremeyeceklerdir.

14. RAHMÂN SÛRESİ

Âyet 20

"Aralarında bir engel vardır. Birbirine geçip karışmazlar."

Câna cânân, cân dahi cânâna kavuşmak diler
Arada var " برزخ لا يبغيان " el-meded (G.6/8)

Salih Baba, âyetin bir kısmını iktibâs etmiştir. Şair, cânânı olan mürşidine kavuşmak istediğini fakat aradaki engelin âyette belirtilen engel kadar kuvvetli olduğunu söyleyerek yine mürşidinden yardım ister.

15. KAF SÛRESİ

Âyet 16

"Andolsun insanı biz yarattık ve nefsinin ona fısıldadıklarını biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız."

Pîr-i Sâmî Hazretine sıdk ile teslîm olup
Gizli câna hükmeden cânâna oldun mu vukuf (G.8/8)

Salih Baba bu beyitinde âyete, âyetin genel karakterinin ilk bakışta hissettirdiği anlamdan iktibas yoluyla telmihte bulunmuştur. Bu beyitte " Gizli câna hükmeden cânân " sözündeki " cânân " lafzından iki anlam çıkar. Birincisi kâinâttaki her zerreye ve kalplere hükmeden Allah'tır. İkincisi ise Salih Baba'nın ruhu ile birlikte her şeyini teslim ettiği sevgilisidir.

16. NECM SÛRESİ

Âyet 9-10

" İki yay kadar yahut daha yakın oldu. Allah vehyettiği şeyi bunun üzerine vahyetti."

Dahi hem küntü kenz esrârının bil mahremi sensin
Makâmındır senin hem Kâbe kavseyn yâ Reşûlallah (G.9/3)

Sırr-ı " ماء اوحى " rumûzun ne bilir hayvân sıfat
Hazret-i Pîr nutk eder biz yine hayvân bekleriz. (G.50/12)

Kâbe kavseyn, yani Mi'râc'da Hz.Muhammed'in Allâh ile yakınlıkları mesabesi, kendisine makamdır. İşte o vakit, kendisine vahyedilmiş olanları, ancak insan sıfatını kazananlar bilebilirler.

Âyet 17

" (Muhammed'in) Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı. "

Kuhl-ı “ ما زاغ البصر” dan çek gözüne tûtiyâ

Nice bir âmâ gezersin ol put-ı tersâ gibi (K.5/10)

“ Mâ-zâğa’l-basar ” sözü, göze çekilmesi arzulanan bir sürmeye benzetilmiştir. Âmâ gibi gezmek yerine bu sürme ile göze görme kabiliyeti kazandırmak lâzımdır. Necm Sûresi’nden âyetlere telmihte bulunulan beyitlerde Hz. Peygamberin mîrâcı anlatılmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için (bkz. Hz. Muhammed).

17. HAŞR SÛRESİ

Âyet 24

“ O yaratan, vâr eden (Bârî), şekil veren (Musavvir) Allah’tır. En güzel isimler onundur. Göklerde ve yerde olanlar onun şânını yüceltmektedirler. O gâliptir, hikmet sâhibidir.”

Sorarsan buların aslın hakîkat bir kalemdendir
Musavvir’den zuhûr eyler bu denli şekl ile elvân (K.9/13)

Musavvir ismini câmi’ oluben bir kalem oldu
Hitâb erişti şakk oldu bi-emr-i kudret-i Yezdân (K.9/15)

Salih Baba bu beyitlerde Allah’ın çeşitli isimlerini zikrederek kısmî iktibas yoluyla âyete telmihte bulunmuştur.

18. SAF SÛRESİ

Âyet 1

“ Göklerde ve yerdekilerin hepsi Allah’ı tesbîh eder. . . .”

Can kulağın tut, basîret gözlerin aç müddeî
Her bir eşyânın yüzünden her bir esmâ “Hû” çeker (G.30/2)

Çık anâsır gömleğinden gir hüviyyet şehrine
Yek nefes kılmış ihâta zîr ü bâlâ “Hû” çeker (G.30/4)

Salih Baba bu beyitlerde de kısmî iktibas yoluyla âyete telmihte bulunmuştur. Yapılan telmihlerde hareket noktası " Hû çeker " tâbiridir. Hû çekmek, tesbih etmek, zikretmek anlamınadır ki âyetin genel anlamı ile beyitler paralellik göstermektedir.

19. KALEM SÛRESİ

Âyet 1

" Nûn, Kalemin ve (kalem tutanların) yazdıklarına and olsun."

Birinci Nûr-ı Ekrem'dir ikinci Rûh-ı A'zam'dır
Üçüncü Akl-ı Evvel'dir Kalem dördüncüdür ey cân (K.9/26)

Kalem'dir Nüsha-i Kübrâ kamu esmâyı câmi'dir
İki yüzden zuhûr eyler nice bin kudret-i bürhân

Kalem bil infisâlidir bir kahr-ı celâlidir
Biri nûr-ı cemâlidir anı bir bir kılam tibyân (K.9/28-29)

Salih Baba bu beyitlerde genel olarak yaradılıştaki sıradan ve Levh-i Mahfuz'da olacak işleri yazan kalemden bahsederek yine kısmî iktibas yoluyla âyete işarette bulunmuştur.

20. FECR SÛRESİ

Sûrenin üç âyetinden iktibâsta bulunulmuştur.

Âyet 14

" Çünkü rabbin (her an) gözetlemededir."

Pîrden murâd irşâd imiş sanma hemân evrâd imiş
Maksûd " لبلمرصاد " göstere doğru yârını (K.3/14)

Şair, her an her şeyi görmekte olan Allah'ın yardımı ile sevgiliyi görebilmek arzusunu dile getirir.

Âyet 28-29

"Sen O'ndan, O senden râzı olarak Rabbine dön. Haydi kullarımın içine gir." Kişinin, bu razılıktan haberli olmalı ve kendisini böylece feda etmeye yönelmelidir.

Bu nefsin " راضيه مرضيه " eyle

Alıp dost iline kurbâna gel gel (G.19/9)

" Dön " hitabı, günde 70 kez işitilmeli ve sonrasında gereğini yapmak üzere bilgili olunmalıdır.

Günde yetmiş kez hitâb-ı " ارجعى " den bî-haber

" فادخلى " sırrından âgâh olmayan derviş midir (G.38/4)

21. DUHÂ SÛRESİ

Âyet 1

"Andolsun kuşluk vaktine."

Şair, bir birimde, sûrenin ilk âyetinin bir kısmını alarak mürşidinin yüzünü kuşluk vakti güneşinin aydınlığına benzetiyor.

Ve'd-Duhâ güneşi yüzündür dilber
Nûr-ı Muhammedî gözündür dilber
Mantık-ı Mesîhâ sözündür dilber
Ka'be-i hüsnünde ibâd et meni (Dörtlü 5/5)

22. TÎN SÛRESİ

Âyet 4

" Hakîkaten biz, insanı en güzel sûrette yarattık."

Ki sen " احسن تقويم " kânı bir ahsen-i tefhîm

Melâ'ikler alır tâ'lîm senin hikmet kitâbından (G.22/6)

Salih Baba insanın en güzel şekilde yaratıldığını belirten âyetin bir kısmını alıntılamış; mürşidinin güzel yaratılışın ocağı olduğunu söylemiştir. (bkz. Hz. Âdem)

23. İHLÂS SÛRESİ

" De ki: O Allah birdir. Allah Samed'dir. O, doğurmamış ve doğurulmamıştır. Hiçbir şey O'na eş ya da denk değildir."

Şair vahdet, ahadiyyet ve vâhidiyyetten söz ederken bu sûrenin anlamına ilişkin çağrışımlar yapmaktadır. Şair, İhlâs sûresi ile varlığın anlamını görmüştür.

Ben Hazret-i Sâmî gibi mir'âtımı buldum
Mir'ât-ı mûsâffâyı görüp zâtımı buldum
Hem sûre-i İhlâs ile isbâtımı buldum
Sevdâsı o yârin meni mest eyledi gitti
Şol gamzeleri cânıma kast eyledi gitti (Muh.4/5)

Birden birlik hâdisesi vahdet-i vücud felsefesi ile açıklanabilir. Görünen ve bilinen her şey Allah'tandır ve onun yaratmasıyladır. Manevî bir sarhoşluk hali içerisindeyken idrâk edilen bu hal bir anlamda varlığın vahdetini kavramaktır. Şair " Sûre-i İhlâs ile isbâtımı buldum " diyerek fenâ'ya ulaştığını belirtmiştir.

B. HADİSLER

Salih Baba Divanı'nda geçen hadisleri iki grupta toplamak mümkündür. Hadîs-i kudsîler ve Hadîs-i şerîfler.

a. KUDSÎ HADİSLER

1. " Ben bir gizli hazîneydim bilinmeyi murâd ettim. " [18]

Melek Cebrâ'il vasıta olmuş ve Kenz-i Mahfî yani gizli bir hazîne olan Allah; yokluktan, bir mucize olarak Kur'ân-ı Kerîm'in doğmasını mümkün kılmıştır. Eğer büyüklerin himmeti erişirse " küntü kenz " sırlarından bir damlacık açıklamak mümkün olacaktır.

Vâsıta oldu arada ol Hazret-i Rûhu'l-Emîn
Kenz-i Mahfî'den zuhûru Kâf-ı Kur'ân'ı adem (K.7/39)

Dahi hem küntü kenz esrârının bir nebze iş'ârı
Diyem bir katre mikdârı zuhûr-ı himmet-i pîrân (K.9/6)

Hz. Muhammed, bu hazinenin sırlarını bilen ve söyledikleri ile bu sırlardan bilgiler veren kimsedir. Salih Baba, mürşidini de bu hazinenin incisi olarak niteler.

Dahi hem küntü kenz esrârının bil mahremi mahremi sensin
Makâmındır senin Kâbe kavseyn yâ Resûlallah (G.9/3)

Kuvve-i kudsîden edip imdâdı
Bize haber verdi zâtı sıfatı
Ol zaman anladık sırr-ı Ahmed'i
Küntü kenz esrârın beyan eyledi (Dörtlü 4/8)

Küntü kenz'in gevherisin mazhar-ı nûr-ı Hudâ
Andelibâ sohbetinden gayrı verdân istemem (G.20/6)

---

[18] Aclûnî, Keşfu'l- Hafâ, C.2, s. 132, Beyrut, 1352/1933.

Aşk ve sevdâ, " küntü kenz " in kaynağından aldıkları ile zikirdedir. Aşk bir emanettir ve aynı kaynaktan çıkarak, arş-ı a'lâdan gelmektedir.

Küntü kenz'in mebde'inden aşk u sevdâ " Hû " çeker
" Lâ " yı iskât eyleyenler dâ'im illâ " Hû " çeker (G.30/1)

Bil emânettir muhabbet sana Mevlâ'dan gelir
Doğru Mecnûn oldun ise bil ki Leylâ'dan gelir
Küntü kenz'in mebdeidir arş-ı a'lâdan gelir
Akl-ı Küll sensin gönül Levlâk senin şânındadır
Her ne var a'lâ vü esfel cümle dîvânındadır (Muh.7/4)

2. " (Yâ Muhammed) Sen olmasaydın, sen olmasaydın eflâki (yeri güğü) yaratmazdım." [19]

Hz. Muhammed'in yüzü kâinâtın, yaratılışın maksadıdır; yartılış, ona olan sevgiden varlık bulmuştur ve bu sevginin eserleri onun zatında ortaya çıkar. Bir örnekte de bu hadisin başlangıç lafzı olan " levlâk " sen olmasaydın sözü gönülün şiârı olarak ifade edilir.

Bu yüz zâhir şeri'attir bu yüz zâhir nübüvvettir
Bu yüzdür maksad-ı ekvân değil hâlî kerâmetten (G.25/5)

Bu mahlûkun kamu aslı muhabbetten yaratıldı
Muhabbet olmasa bil kim büyütmez yavrusun hayvân (K.9/34)

Bular deryâ-yı vahdettir Ahad'den Vâhidiyyet'tir
Zuhûrât-ı muhabbettir Muhammed'den olur a'yân (K.9/27)

Gizleme gel sen seni kimden kaçarsın ey gönül
Akl-ı Küll sensin gönül " Levlâk " senin şânındadır
Gâhî yerde gâh semâlarda uçarsın ey gönül
Akl-ı Küll sensin gönül " Levlâk " senin şânındadır
Her ne var a'lâ vü esfel cümle dîvânındadır (Muh.7/1)

---

[19] Aclûnî, age, C.2, s. 104, Beyrut, 1352/1933.

3. " Benim için birbirini sevenler, benim için birbirleriyle sohbet edenler, benim için birbirine cömertçe ikram edenler ve benim için birbirini ziyaret edenler benim muhabbetimi haketmişlerdir. " [20]

İki örnekte bu hadisin anlamı ile ilgili çağrışımlar bulmak mümkündür.

Düşüp bâbına kıl âhı tutagör müstakîm râhı
Kılagör " Hubb-ı lillâh " ı geçirme fırsatı bir an (K.9/45)

Zikr ü fikr ile ibâdetle varılmaz bu yola
Hidmetinde dâ'im ol şeyhin rızâsını dile
" Hubb-ı lillâh " âşık ol gönlüne girmeklik ile
Sen seni mahveylemektir lâyı illâdan garaz (Mur.4/2)

b. HADÎS-İ ŞERÎFLER:

1. " Beşikten mezara kadar ilim talep ediniz. " [21]

Kişi Allah'ın Allah'ın birkaç ismini öğrenmekle, onu tanıdığını sanmamalı; şeyhin sohbetine devam ederek bu bilgiyi elde etmelidir.

" اطلبو العلم من المهد الى الحد" durma sen
Birkaç esmâ bilmek ile Hakk'ı bildim sanma sen
Sohbet-i Pîre devâm et rûz u şeb usanma sen
Zât-ı Hakk'ı anlamaktır binbir esmâdan garaz (Mur.4/6)

---

[20] Hanbel Eş-Şeybânî, Ahmed bin Muhammed, *Müsned ü Ahmed*, 4, 386.

[21] Hanbel Eş-Şeybânî, Ahmed bin Muhammed bin Hanbel, "Tahâret", *Müsned ü Ahmed*, 112.

2. " Fakirliğimle iftihâr ederim " [22]

Hz. Muhammed'in, tasavvuf ehli tarafından gönül âleminde Allah'tan başka her şeye karşı ihtiyaçsızlık duygusu içinde olma anlamı ifade eden bu hadis-i şerifin beyanına ulaşmak arzusu dile getirilir.

Kemâle ermek istersen çü " فقرى فخرى " ihtiyâr et

Müeddeb ol mukarreb ol şaşırma yolu erkânı (G.11/2)

Salihem senden murâdım " فقرى فخرى " dir benim

Yok huzur ile yüzüm varam dîvâne çâre ne (K.2/19)

3. "Allah ile beraber olduğum öyle bir vaktim vardır ki orada büyük melekler ve herhangi bir peygamber bulunmaz." [23]

Allah'la birlikte olmak nasıl olurmuş aşkın kitabından okunmalı ve tecerrüt âlemine girmenin yolu öğrenilmelidir.

" لى مع الله " dersini aşkın kitabından oku

Gir tecerrüd âlemine Hazret-i 'Îsâ gibi (K.5/8)

4. "Âlimler nebîlerin vârisleridir " [24]

Onlar peygamberlerin mirasçısı, Hz. Muhammed'in makamında bulunarak ilim şehrinin bekçisi olan kimselerdir. Bu sebeple can derdine derman olurlar ve her hastanın derdine uygun ilâcı verirler.

Görünür cebhesinde nûr-ı Ahmed

Olardır vâris-i Peygamberânî

---

[22] Aclûnî, age, C.1, s. 87, Beyrut, 1351/1932.

[23] Aclûnî, age, C.2, s. 173, Beyrut, 1352/1933.

[24] El-Buhârî İsmâil bin Muhammed, *Sahîh-i Buhârî*, İlim, 10.

Olar kâimmakâkâm-ı Mustafâ'dır

Olardır şehr-i ilmin pâsbânı (K.6/3-4)

Vâris-i Ahmed olar can derdinin dermânıdır

Her marîzin derdine göre verirler şerbeti (K.1/12)

Şair Salih Baba da şeyhi Muhammed Sâmî'yi bu varislerden birisi olarak niteler.

Pîrimiz Hazret-i Sâmî senin vârislerindendir

'Ulüvv-i himmet hem şânı sensin yâ Resûlallah (G.9/8)

Hakîkatte vekîl-i Mustafâ'dır

Muhabbetle derûnu pür-safâdır (Mes.2/26)

5. " Ölmeden evvel ölünüz " [25]

Bu hadisin işaret ettiği anlam, âşıklar için bayramdır. Salih Baba, şeyhinin sayesinde bu sırra ulaşmış, bu anlama ilişkin bir müjde ile müjdelenmiştir.

Sırr-ı mûtû zümre-i âşıkların bayramıdır

Devlet-i mülk-i bekâdır semti seyrânı adem (K.7/30)

Hazret-i Pîrin yedinden mess edelden Sâlih

" موتوا قبل ان تموتوا" ile tebşîr olmuşuz (G.52/9)

6. " Nefsini bilen Rabbini bilir. " [26]

Ömrü boşa geçirmemek, hadisteki anlamı kavramak, bu bilgi ile birlikte ibâdet etmek, bu sayede yeniden hayat bulmak, bu sırrı anlamak için "(Allah'ın zâtı hariç) her şey yok olacaktır." âyetini söylemek ve tabiatiyle bunu idrâk etmek lâzımdır.

Kuru lâf ile geçirip ömrü kıldın mı hebâ

Men 'Aref sırrındaki 'irfâna oldun mu vukuf (G.8/2)

---

[25] Aclûnî, age, C.2, s. 291, Beyrut, 1352/1933.

[26] Aclûnî, age, C.2, s. 262, Beyrut, 1352/1933.

Hakîkat âlimi ol Men 'Aref sırrından ol âgâh

İlimden bil garaz her bir cihetle âmil olmaktır (G.35/5)

Olagör Men 'Aref sırrından sırrından âgâh

Memât olup yeniden câna gel gel (G.19/4)

Men 'Aref sırrına vâkıf olmak istersen eğer

" كل شيء هالك " de nefha-i rahmân ara (G.2/3)

Şair bu sırra eriştiğini, bir de hadisin anlamını tekrar ederek söylemektedir. Böylece nefs, Rabbin razı olacağı bir konuma getirilmiş, sağlam bir kaleye girmiştir.

Men 'Aref sırrına vâkıf olmuşam

Nefsim ile hem Rabb'imi bilmişem

Mutma'inne kal'asına girmişem

Gayretle bir metin hisârımız var (Dörtlü 8/8)

6. " Dünya sevgisi her çeşit hatalı davranışın başıdır. Bir şeye olan sevgin seni kör ve sağır yapar. " [27]

Şair, birkaç birimde bu hadisin anlamına zayıf biçimde işaret ettiği düşünülebilecek sözler söyler. Ancak bu sözler ağırlıklı olarak dünya sevgisinin yergisine yöneliktir.

---

[27] Cânan İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, Feza Gazetecilik, C.7, s. 242, Ankara 1993.

SON SÖZ

Türk dünyası 19. asırda tarihin ve değişen hayat şarlarının zorlamasıyla bir medeniyet değişimine gitmiştir. Modern dünyanın etkisiyle değişen düşünce sistemi divan şiirimizi de etkilemiş ve onun bir kenara itilerek unutulmaya yüz tutmasına sebep olmuştur. Tarihimizin altı yüz yıllık devresine damgasını vuran bu edebiyatımızın asıl meselesi anlaşılamamaktır. Divan şiirini biraz olsun tanımayan insanlarımız ona düşman olmakta ve onu dışlamaktadır. Fakülte kürsülerinde yapılan mezuniyet çalışmalarından ilmî yayınlara kadar birçok çalışma bu ön yargının ortadan kalkması ve eski edebiyatımızın daha iyi anlaşılarak sevilmesi yolunda atılan adımlar olmasına rağmen yeterli değildir. Bu noktada insanımızın Türk tarihi ve kültürü hakkında bilinçlendirilmesi gerekir.

Salih Baba, İslâmî Türk edebiyatının temeline ismini yazdırmayı başarabilmiş, ancak Yunus Emre veya Eşrefoğlu Rumî kadar ismi duyulmamış şairlerimizdendir. Şairin isminin duyulmamasına sebep olarak hakkındaki kaynakların yetersizliğini ve eseri üzerinde yapılan ilmî çalışmaların azlığını gösterebiliriz.

Salih Baba, divan ve halk şiiri biçim ve ifade özelliklerini kullanması bakımından Yunus Emre'ye benzer. Divanda bu tarz söyleyişlere yer vermesi, Yunus'un Salih Baba üzerindeki etkisini de ortaya koymaktadır. (bkz Salih Baba). Ancak Yunus Emre'nin şiirlerinde kullandığı Türkçe ile Salih Baba'nın Türkçesi arasında yabancı kökenli unsurların yoğunluğu açısından fark vardır. Bu farkın sebebi, Yunus'un yaşadığı devirde Türkçe'nin yabancı unsurların etkisine fazla kapılmamış olmasıydı. O zamanlar Türkçe'ye giren unsurlar daha çok din yoluyla geliyordu. Aradan geçen altı yüz yıllık devrede Türkler dünya tarihine adını altın harflerle yazdıran çok sağlam bir medeniyet kurmuşlardır. Bu medeniyetin siyasi coğrafyasının üç kıtaya yayılması başka kültürlerle etkileşimi zorunlu kılmış ve bu devrede Türkçe'ye çok fazla yabancı unsur girmiştir.

Ancak Salih Baba Divanı'nda yer alan özellikle halk şiiri örneklerinde arı Türkçe temâyülünü kolaylıkla görmek mümkündür. Eski Anadolu Türkçesi özellikleri taşıyan "oluben" ve "kimesne" gibi birçok unsur ve Yunus tarzı söyleyişlerin varlığı kanımızı güçlendirmektedir.

Eserin bu genel çizgilerinin dışında, asıl çalışmamız açısından ulaştığımız sonucu şöylece ifade edebiliriz:

Şair, İslâmî devir Türk edebiyatının arka plânında temel unsurlardan olarak dinî-tasavvufi şahsiyetleri bahis konusu ederken onların kendilerine has özelliklerinden söz etmek yerine, bu özellikleri övülen şahsın bir değerini dile getirmenin aracı gibi kullanmaktadır.

İşaret edilen âyet ve hadisler de aynı şekilde, övülen şahsın niteliklerini ortaya koymanın vasıtası olduğu için baş vurulan söz araçları halinde karşımıza çıkmaktadır.

Salih Baba Divanı, kültür mirasımızı anılan unsurlarıyla sanatkârâne bir üslûpla ortaya koyan; bu bakımdan da başka çalışmaların yapılmasına elverişli dikkate değer bir eserdir.

DİZİN

İ

K

L

M

BİBLİYOGRAFYA

Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, Beyrut 1352/1933.

Ahmet Cevdet, *Kısâs-ı Enbiyâ*, Ankara 1985.

Albayrak, Nurettin, "Bir Tasavvuf Şâiri Tüfekçizâde Salih Baba", *Mâverâ Dergisi*, Yıl 1986, S.109, s. 8-10.

Cânan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.

Doğan, Ahmed, *Salih Baba Hayatı ve Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

El-Buhârî İsmâil bin Muhammed, *Sahîh-i Buhârî*.

Hanbel Eş-Şeybânî, Ahmed bin Muhammed, *Müsned ü Ahmed*.

Kazancı, Ahmet Lütfi, *Peygamberler Tarihi*, İstanbul 1997.

Köprülü, Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1981.

Kuyumcu, Fehmi, *Salih Baba Dîvânı*, Ankara 1979.

Ocak, Ahmed Yaşar, *İslâm İnançlarında Hızır-İlyas Kültü*, Ankara 1985.

Özek, Ali, *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi*, Medine 1987.

Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000.